

Красимир Панов

ЗАВЕТЪТ НА САНДИЛХ

КРАСИМИР ПАНОВ

ЗАВЕТЪТ НА САНДИЛХ

chitanka.info

В „Заветът на Сандилх“ авторът се спира на вълнуващи и драматични събития от средновековната българска история. Чрез съдбата на Сандилх, Младен и Мукапорис са показани мигове от най-ранната българска история — времето, когато хан Аспарух създава онази сплав от славяни, прабългари и пославянчени траки, която довежда и до образуването на българската народност.

В шестте исторически очерци се проследява укрепването на българската държава при Тервел, присъединяването на родствени славянски племена по времето на хан Персиан, блестящите победи на Калоян над ромеи и латини. Отразена е класовата борба в България чрез епизода, посветен на народния вожд Ивайло, вдигнал се на борба против татарите и болярите. Чувство на гордост ще предизвика у учениците и материалът, посветен на царуването на Теодор Светослав и голямата му победа над ромеите при Скафида.

ЗАВЕТЬТ НА САНДИЛХ

... Юстиниан (наречен в по-късно време Ринотмет) се насочил на запад, где то преодолял съпротивата на околните славянски племена и достигнал до Солун. Голям брой славяни от Егейската област заедно със семействата им били преселени в Мала Азия. Но когато императорът с войските си се връщал към столицата си, българите го причакали негде из планинските окрайнини на Южна Родопа и той можал да се отпърве само с цената на много жертви, убити и ранени.

Тази война била последното голямо дело в царуването на Аспаруха...

Откъм гората повяваше вечерен хлад. Бавно конете се изкачваха по каменистото нанагорнище. Край тях безшумно припкаха и душеха по пътеката едри кучета. Троицата старци се прибраха по мръкнало в Бугаировия егрек^[1]. Цял ден бяха обикаляли пасищата из Проватската планина. Силуетите на ездачите наблизиха малкия лагер. Залаяха псета. Насреща в тъмнината се откроиха очертанията на ограда и навеси, които приютяваха многобройния добитък на Сандилховия род Бугаир. Навътре блещукаше огън.

Достигнаха портала и срещу тях израсна тъмна фигура на стражник. Той припна и потропа с копието си върху тежката дъбова порта.

— Отворете на копана^[2] Сандилх и знатните гости Младен и Мукапорис — извика пазачът.

Портата изскърца и се разтвори. Авиг^[3] Сандилх дръпна коня си, изчака да минат останалите двама и влезе след тях.

Вътре пред колибите седяха мъже, млади и стари. Встрани от буйния огън, върху широк кръг жарава, пастири печаха два едри овена. Въртяха полека шишовете върху чatalите и от време на време ги пръскаха с клонки, които топяха във ведро с вода. До тях къкреше черен котел с булгур и месо. Жени разбъркваха гозбата с големи дървени черпаци.

Когато конниците влязоха, всички станаха на крака. На лично място, застлано с кожи, върху пъстри дохътори^[4] се настаниха Сандилх и гостите му — едрият широкоплещест дядо Младен и слабичкият и мургав Мукапорис. Вдъхнаха с пълни гърди свежия горски въздух, примесен с мириз на пушек и примамливия дъх на печено. Невести и слуги примъкнаха ниски софри, принесоха тухтаци^[5] и високи кани с кумис^[6] и медовина.

Старият Сандилх огледа поред лицата на своите внучи, на сина си Алтан и на неколцината сродници и пастири, които седяха наоколо. Сбръчканото му лице се оживи в усмивка. Ето, това беше щастието, голямото щастие в човешкия живот. Да се събереш с верни другари и побратими сред многолюдна челяд вечер край огъня, да нагостиш обилно всички и в разговор да възкресиш спомени от младите години за суровите дни на борба и изпитание и славните мигове на победата и тържеството.

Стръмен път бяха изминали тримата побратими Сандилх, Младен и Мукапорис.

През тези дни владетелският аул се обитаваше от хан Винех, но те помнеха случки, станали отдавна, още по времето на великите ханове Аспарух и Тервел. Далеч назад през много десетилетия водеха дирите на техните отминали стъпки. И спомените за ония събития, които ги събраха и свързаха във вярно другарство.

Шестдесет лета имаше оттогава...

В този ден още от сутринта се извиха веригите на ромейските ратници край Равнец, Сеново и Сморден. Заобикаляха отвсякъде, като да бяха тръгнали на лов, и постепенно свиваха обръчите.

Рано през същото утро Младен и баща му бяха отишли за риба на малкото езеро край Равнец. Първи те видяха ромеите, захвърлиха мрежите и се завтекоха по пътеката за село. Някъде отстрани извикаха по славянски:

— Стойте! Стой!

— Излез от пътеката! През гората! — извика бащата. Но едва кривнаха и изсвистяха стрели. Младен чу как баща му зад него изохка. Обърна се и го видя паднал по очи. От лявата му плещка стърчеше черна стрела. Извика и се хвърли към него. С мъка издърпа стрелата и го обърна. Сивите бащини очи го гледаха мъртви, широко отворени. Момъкът изрева, огледа се замаян, но в този миг из гъсталака излязоха

много ромеи, хвърлиха се към него и вързаха ръцете на гърба му. Подритнаха падналия, за да се уверят, че е мъртъв, и подкараха Младен към село. В гърба му опряха копие, за да не смее да вика и да предизвестява. Но когато наблизиха селото, дочуха връва и кучешки лай. Славяните бяха усетили неприяителя. От колибите излизаха бързо мъже, препасали вързоп стрели, с лъкове и брадви в ръце. Сновяха жени, сподирени от рошави дечурлига, които мъкнеха вързопи и съдове. А някои от тях също стискаха оръжия. Но беше късно.

Отвред приближаваха ромеите с насочени копия и готови лъкове. Из средата им излезе висок воин с пъстри пера на шлема и вдигна ръка.

— Жители на Равнец, при вас са войници на великия ромейски император, повелителя на всички славяни — заговори той по славянски. — Изпълняваме неговата повеля. Не бойте се, зло няма да ви причиним...

— А баща ми — помисли Младен, — и нему ли не причинихте зло...

От очите му, без да иска, закапаха сълзи.

Ромеецът говореше, а другите не губеха времето си и плътно заграждаха селището. Кучетата още по-силно се разляяха. На някои места се чу жално квичене. Пришълците и с тях не се шегуваха.

Славяните разбираха, че нещо недобро им се готви, но още не знаеха какво ги чака. Изстъпи се престарелият кнез^[7] Горазд с овчи кожух върху дългата ленена риза.

— Гостите са винаги добре дошли при нас — изрече той и се поклони. Огледа наоколо и добави. — А още повече, когато са пратеници на великия господар на ромеите.

— Василевсът^[8] е господар не само на ромеите, но на всички, които живеят по тия земи — отвърна ромейският челник. — Сега чуйте повелята му.

От препасаната през рамото му кожена торба той извади пергаментов свитък и го разгъна.

— Слушайте! Господарят на Византия, в Христа благоверния самодържец, василевсът Юстиниан повелява: Славянският народ, който насяства областите покрай Йонийското море, да бъде преселен в темата Анатолия. Там ще получи достатъчно земя от великодушния,

милостив и благочестив василевс. Срещу това на преселниците ще се възложи задължение — да бранят земите на империята на изток.

Славянското множество настърхна.

— Що говори?

— Ще ни пъдят от домовете ли... Къде ще вървим!

— И нашият ред дойде. Напролет вдигали от Солунските села...

— Где ще ни водят? Перуне, смили се!...

Знатният ромеец вдигна ръка.

— Прибирайте бързо добитъка! Които имат каруци, да товарят!

Ромеецът изгледа многобройните смиръщени лица и изрече по-високо:

— Ако се противите, погледнете наоколо. Стотици копия са готови да пронижат сърцата ви! Не се ли покорите, ще избием всички мъже, а жените и децата ще отведем...

Вдигнаха се вопли, жените се разтичаха да събираят добитък и покъщнина, а византийците се заеха да обезоръжават мъжете. Но никой не предаваше оръжието си. При сборичкване убиха двамина. Понесоха се писъци, проклятия, но убийството не уплаши другите. И ромеите се отказаха. По обед ги подкараха. И за да не мисли никой за връщане и бягство, запалиха всичко. Колибите запламтяха, плачеха деца и жени, добитъкът ревеше. Колите заскрибузаха и върволицата от люде бавно се проточи. А назад, над запаленото село тя се сля с нова, която ромеите караха от съседните селища. Между тях личеше отбрана ромейска дружина, която окръжаваше неколцина знатни, облечени в скъпи доспехи. Прошепнаха, че сред тях бил и самият император.

На втората вечер спряха да нощуват близо до укрепения град Стенимахос^[9] в подножието на планината. Призори, събудени от силна връва, всички наскочаха от каруците. Затръбиха тръби, бойци тичаха на всички страни, подреждаха се в боен ред. А после като буря връхлетяха отвсякъде конници с кожени ризници и шлемове. Обсипаха със стрели ромеите, оттеглиха се, пак дружно налетяха. Пронизващо екна боен крясък, примесен с тътена на препускащата конница и сребристите звуци на тръбите. Като стотици черни змии съскаха стрелите, захвърчаха камъни. Със звън и грохот се удариха мечове, кръстосаха се сулици.

— Хей, хей, айда-а-а! — ревяха нападателите и налитаха в полуокръг, вълна след вълна.

— Христос победител! Христос победител!
— Стратиоти, напред! За вярата, за василевса!
— Бий варварите! — крещяха ромейските военачалници. Но възгласите се заглушаваха от друг вик:
— Смърт, ромеи! Тангра! Тангра!

Прииждаха нови български сили и премазваха ромейските редове.

В първите мигове славяните се смущиха, но после като по дадена повеля се втурнаха... Понесоха се нови крясьци, превърнали се в неудържим рев. Излезли пред каруците, славяните връхлетяха в гърба на византийската войска. И българите с почуда съзряха как наред с мъжете налитаха и едри разчорлени жени, удряха с каквото им попадне, хвърляха се и събaryaха войниците от конете, гинеха с писък, прободени от ромейските копия, съсечени с брадвите.

— Пазете василевса! — чу се вик откъм голяма и силна група ромеи, която българите се мъчеха да обградят. Византийците напъваха да си проправят път на изток. Към тях пришпори коня си млад пълководец, а заедно с него се хвърлиха всичките му телохранители.

— Тервел! Тервел! Канартикине^[10]! — понесоха се викове.

Сблъскаха се кон с коня, щит с щита, броня с броня. Хората хъркаха задавено, поемаха с пълни гърди въздух, пъшкаха ожесточено и с настървение се мушкаха и сечаха. На няколко пъти тъмните очи на ханския син срещнаха голобрадото, побеляло от злоба лице на младия василевс. Но гъстата тълпа телохранители пазеше еднакво добре и двамата. А славяните удряха и биеха побеснели, кой с каквото завърне. Пред всички вървеше едрият русокос Младен с огромен, обкован с желязо кривак в ръце. Тъкмо когато Тервеловата дружина удари в императорския отряд, пред очите на момъка неколцина ромеи заобиколиха един млад българин, който юначно се бранеше. Убиха коня му и той се търкулна долу, но бързо скочи на крака. Върху му се нахвърлиха двама снажни ромейски пешаци с мечове в ръце. Младен с още неколцина се юрна нататък. Със страшен помитащ удар на огромния кривак той свали и двамата, премаза и трети, който им се притече на помощ. Нови българи и славяни преминаха край тях. Възрастен български боец опъна юздите на коня си.

— Сандилхе-багатур^[11], жив ли си? — извика той развълнуван и се обрна към препускащите зад него ездачи. — Дайте кон на

Сандилха — прогърмя гласът му.

— Чарвасе, кон и за този момък! — извика повелително младият Сандилх и погледна с благодарност Младена. Миг след това Сандилх и Младен летяха един до друг в дружината на Чарвас по петите на бягащите ромеи, които с много жертви бяха успели да разкъсат обръча. По средата на конницата препускаше приведен над гривата на жребеца си двадесетгодишният император Юстиниан — Младият.

На Младена бяха подхвърлили оръжие, взето от убитите. И Сандилх с почуда гледаше под око своя спасител, който препускаше лудо, вдигнал меча си. Нечовешка омраза бе изкривила лицето му, в очите му грееше див огън... После от края на бягащите ромейски групи изведнаж се отдели конник и препусна обратно към преследвачите си. Зад него прехвърчаха стрели. Неколцина от отстъпващите се спряха колебливо и продължиха да опъват лъковете си подире му. Члената група на преследвачите със Сандилх и Младен се устреми към тях. Всички видяха как конят на беглеца, настигнат от няколко стрели, рухна. Ездачът му се изправи и с всички сили затича към тях. Но стрела го улучи и той се преметна на тревата. Опита се да се изправи и падна отново. Тогава Сандилх закова неподвижно коня си, същото сториха и останалите. В здравите им десници лъснаха лъкове, бръмнаха тетиви. Катурна се един от ромеите, падна и конят му, зарита със задните си крака и нададе жалостив рев. Друг ездач се свлече от седлото, а конят му се юрна сам подир бягащите. Сандилх и Младен препуснаха към падналия. Когато спряха до него, той се опита да стане, но изохка и приседна на тревата. Направиха му знак да легне. Чарвас разкъса с ножче дрехата на беглеца и измъкна стрелата от бедрото му. Превързаха го и едва тогава заговориха. Раненият обърса потта от побледнялото си лице и се опита да се усмихне.

— Името ми е Мукапорис — рече той на завален славянски. — Ваятел и златар съм... Бях роб у ромеите в Солун. Императорът ме водеше в Константинопол...

Младият човек разкопча връхната си кожена дреха и се разгърди. Голяма и грозна дамга от нажежено желязо се червенееше през горната част на гърдите му.

— Аз съм от едно село по средата на Хемската планина^[12], северно от крепостта Коприс — разказваше раненият. — По предание

произхождаме от стария народ на траките. Бях още малък, когато ни отвлякоха разбойници — мен и баща ми. Той умря преди няколко години, но ми остави занаята си... Два пъти вече се опитвам да бягам, но ме хващат. Последният път така ме дамгосаха... Решил бях сега по пътя отново да се опитам. Добре ме пазеха, бях вече изгубил надежда... Но като видях, че ни преследват, рекох си — или сега, или никога. Ако ще и главата ми да струва...

— А моят баща е чигот^[13], хранен човек^[14] на хана... Ще те вземем с нас. Ако си добър майстор, добре ще живееш — рече Сандилх. След това разпореди на Чарвас да качат на кон ранения беглец.

В разбития ромейски стан разпределяха плячката.

Самият ювиги хан Аспарух — снажен, с посивяла брада, беше пред шатъра си заедно с канартикин Тервел. Наоколо стояха и разговаряха челници и боили. Очакваха славянските стареи.

На Аспаруха се поклониха шестима беловласи старци, а от един мех им сипаха кумис. Ханът, пълководците и стареите вдигнаха пълните кратуни и ги пресушиха. Владетелят сложи ръце върху широките рамене на двамина от старците и каза бавно по славянски.

— По тия места славянският народ е многоброен и каквото и да му сторят ромеите, тук ще си остане. Но вие, за да не патите още, елате с нас в Мизия. Там живеят ваши братя, има плодородна земя, гори и лов за много хиляди като вас.

Стареите се спогледаха, казаха си нещо и поклатиха глави. Един от тях заговори:

— Благодарим ти, хане, за великата доброта и избавление. Ще дойдем с вас. Старите ни поселища са сринати и изгорели, пък и несигурно е сега там за нас. Вече три пъти през тая година дохходаха ромеи и вдигаха людете. Водят ги далеко отвъд морето в пуста земя да пазят ромейското царство. Сега опора сте ни вие. За Плиска-град сме чували. Дочували сме, че в Мизия добре живеят нашите с българите.

Ханът обърса всите^[15] си от кумиса, усмихна се.

— По един път ще вървим със славяните ние. Такава е повелята на небето.

* * *

Заредиха се години и десетилетия. И събития, съdboносни за младата българска държава. Много нещо преживяха Сандилх, Младен и Мукафорис, които последната война на Аспаруха събра и превърна във верни приятели.

Младият българин се ожени за Младеновата сестра и така се сроди със славянина. А тракиецът, когото Сандилх заведе при баща си — копанът Мокан, от рода Бугаир, бързо се прочу като каменоделец — ваятел и майстор на металически украшения и такъми. Опозна го и самият хан в Плиска и той остана там, ожени се за българско момиче. А дружбата между тримата, зародила се в зората на младостта им, ставаше все по-здрава и сърдечна. И така до преклонните им години...

Безброй щурци свиреха в тревата. Топъл ветрец гонеше тъмни облачета, които пълзяха между звездите и често закриваха тънкия сърп на месеца.

С незабележими жестове и с погледи Алтан, най-старият Сандилхов син, мълчаливо разпореждаше на невестите, момичетата и слугите, които разнасяха медовина и кумис, доливаха тухтаците и канеха всички да ядат и пият. Угощението беше вече към края си. Мъжете подхвърляха на едрите овчарски кучета от купищата оглозгани овнешки кости и с любопитство наблюдаваха как животните се боричкат и ръмжат едни срещу други. Това особено забавляваше най-младите, внуките на дядо Сандилх — Баян и Чалан, синове на Алтана, и петнадесетгодишните близнаци Исбул и Богул — синове на втория Сандилхов син, загинал в околностите на Цариград преди две годни. Те се смееха тихичко и с ръкомахане насырчаваха кучетата, които бяха техни любимци. Едно едро мършаво куче на няколко пъти се потри о бешмета^[16] и ботушите на Сандилх, като скимтеше и въртеше опашка. Старицът погали голямата му глава, пресегна се и му поднесе къс месо от софрата.

— Нà, Тухчи, хапни. От младите не можеш да се вредиш — рече му той.

Ветрецът се засили и разпръсна облаците. В очистения небесен купол грейнаха като скъпоценни елмази звездите, сред които блестеше месецът, подобен на позлатен крив меч. Авят Сандилх вдигна замислен взор, въздъхна и поглади посивялата си брада. След това обходи с очи околните и посочи с ръка небето. В старческите му очи

пламтяха отблъсъци от звездите. Гласът му, хрипкав и металически, проряза тишината:

— Запомнете Исбул и Богул, Баяне и Чалане и всички вие, деца... Виждате ли тия звезди и месечината горе в небето? Те греят еднакво за всички ни, но не всички хора по земята могат да ги видят истински, да почувствуват тяхната красота, да въздъхнат с пълни гърди, възхитени от омайната им хубост, както, да речем, сега ние. Тези, които не могат да сторят това, са робите, унизените, потиснатите, обезверените. За тях не съществуват нито хубостта на небесните светила, нито благата, с които бог Тангра е надарил земята, върху която преминава земният ни живот...

Старецът помълча за миг, пое си дъх и изведнъж гласът му се извиси строг и суров:

— Затова, ако не искате да бъдете роби, вие и потомците ви, не оставяйте никому да тъпче името на народа ни, да го ругае и безчести. И ако някой дръзне да стори това, накажете го, сразете го без милост и без пощада!

С вълнение, с обич и почит го следяха очите на околните.

От купчината жени, които седяха отделно от мъжете, се изправи стройна невеста с пъстър сокай^[17] на глава, с тъмен дълъг сукман. Това беше Оксуна, втората по-млада жена на Алтан. Тя доля чашите с тясна висока стомна.

Авит Сандилх прижумя, поглади с привично движение брадата си и усмихнат посочи към трапезата.

— Пийте, гощавайте се, мили гости, сродници и пастири... Хубаво нещо е мирът и всички трябва да вкусят от плодовете му. Но никой никога не бива да забравя, колко трудно е да се завоюва и да се запази достойният мир!

В гората се изви вълчи вой, последва го и втори. Обади се с гърлесто мяукане рис. Но хищниците обикаляха отдалече, не смееха да се доближат до малкия лагер, защото и те познаваха силата на тези задружни люде и се страхуваха от тях.

[1] Егрек — кошара. ↑

[2] Копан — прабългарска титла във военната аристокрация. ↑

[3] Авит — дядо, баща. ↑

[4] Дохътор — възглавница. ↑

- [5] *Тухтак* — дълбока дървена чаша, от която се пие кумис. ↑
- [6] *Кумис* — напитка от кобилешко мляко. ↑
- [7] *Кнез* — славянски първенец, старей. ↑
- [8] *Василевс* — император, повелител. ↑
- [9] *Стенимахос* (по-късно Станимъка) — Асеновград. ↑
- [10] *Канартикин* — престолонаследник. ↑
- [11] *Багатур* — прабългарско военно звание. ↑
- [12] *Хем, Хемус* — Стара планина. ↑
- [13] *Чигот* — дворцов човек, мечоносец. ↑
- [14] *Хранен човек* — верен човек на хана, отхранен в дома му. ↑
- [15] *Въси* — мустаци. ↑
- [16] *Бешмет* — горна дреха, прилепната в гърдите и кръста, която стига до коленете. ↑
- [17] *Сокай* — женска украса на главата във вид на шапчица със спусната отзад кърпа. ↑

ТЕРВЕЛ

През лятото на шестстотин деветдесет и пета година избухна бунт в столицата на ромеите Цариград. Бунтовниците успяха да свалят от престола императора Юстиниан II, а приближените му да избият с голяма жестокост. Самият Юстиниан бе завлечен от тълпата на хиподрома^[1]. Тук пълководецът Леонтий, който възглавяваше бунта, милостиво повели да отрежат носа и ушите на досегашния владетел, а живота му пощади. Сваленият император бе изпратен на заточение в град Херсон, на полуостров Крим (задгранично владение на Византия).

На мястото на Юстиниан противниците му поставиха за владетел Леонтий.

Цели девет години преживя в Херсон Юстиниан, наречен заради отрязания си нос Ринотмет (Носообрязан). Лютата му ненавист към онези, които го лишиха от власт, унижиха, измъчиха и прокудиха, растеше с всеки изминат ден. А когато се погледнеше в сребърното си огледалце, изпадаше в истински бяс. В безсилна ярост той стискаше пестници и бълваше проклятия и закани. И понеже това се случваше често, намериха се люде, които „услужливо“ се погрижиха думите му да станат достояние на управниците в Цариград. До известно време това предизвикваше само смях и подигравки. Но един ден „доброжелатели“ предупредиха Носообрязания, че херсонци подготвят задържането и изпращането му в престолнината. Юстиниан успя да забегне при хазарите и там помоли за помощ техния хаган. Владетелят го прие гостолюбиво и даже го ожени за една от дъщерите си, но помощ не пожела да му даде. А Византия проводи пратеничество, което с дарове и със заплахи поиска предаването на знатния беглец.

Усетили, че положението става несигурно и опасно, Носообрязаният и малцина негови приближени, които споделяха изгнаничеството му, се решиха на дръзко и рисковано начинание. Те наеха две корабчета и се впуснаха през бурните вълни на Понтийско море^[2] в западна посока. Тръгнаха към бреговете на онази страна, народът на която за непродължително време не само бе отвоювал доста земя от империята, но беше я принудил да признае неговата държава и дори да ѝ плаща данък. Името на тази държава беше България.

По същото време владетелят на хазарите уверяваше византийските пратеници, че Юстиниан е напуснал страната му. Но

дали е заминал при сарацините или към земята на персите, това не можел да им каже...

Близо до мястото, където река Истър^[3] се влива в Понтийско море, преди повече от двадесет години българите бяха построили масивно дървено укрепление. Охраняваше се от силен граничен отряд под началството на багаина^[4] Акум.

В късния следобед на един ветровит октомврийски ден стражникът, който пазеше на високата дървена кула, трепна, сложи длан над очите си и напрегнато се взря. На хоризонта сякаш изведнаж бяха изникнали две черни петънца, които се люшкаха насам-натам. Стиснал здраво дръжката на копието, войникът продължаваше да се взира. Да, нямаше съмнение, бяха кораби. Стражникът хвана рога, който висеше на гърдите му, и го вдигна до устните си. Тревожният сигнал предизвика шум и тропот в укреплението. По тясната стълбичка към кулата с големи скокове притичаха Акум и багатура Гrot. Войникът мълчаливо им посочи към морето. Двамата се приведоха с ръце над очите. По знак на Акум трикратно проеча продължителен тръбен зов.

След броени мигове от войнишките помещения и вкопаните в земята къщурки наизскачаха бойци. Те навличаха тичешком кожуси, препасваха колани с окачени криви мечове, премятаха лъкове и кожени колчани, претъпкали със стрели. Върховете на къси и дълги копия светнаха в яки десници, звъннаха обковани в тънко желязо щитове. Други бойци вече извеждаха оседлани коне от конюшните. Скоро отрядът, разделен на конници и пешаци, застана на малката стъгда в средината на укреплението. Акум, невисок, набит и плещест, с къса брада и три плитки, които се спускаха назад изпод шлема му, се упъти последен към готовите бойци. Пред тях го очакваха двамината багатури — Еслас, яхнал сивкав кон, който ровеше с копита пред себе си, и Гrot. Като сочеше с десница, багаинът повели:

— Есласе, ще изведеш петдесет конници навън в ракитака. Десетмина тук ще останат. Гrot да ти даде двадесет от пешаците. Останалите осемдесет — по бойниците и кулите! Всичко да е готово за сражение. Есласе, добре гледай знаците им от кулата!

Разтвориха вратите на укреплението. Над пълния с вода окоп, който го ограждаше отвсякъде, прехвърлиха дъсчен мост. Водени от Еслас, един след друг преминаха езачите, подире им се изнизаха и пешите бойци. Защитниците на укреплението с готови лъкове заеха местата си.

През това време Акум отново се беше изкачил на кулата. Корабите бяха наблизили и се виждаха ясно. Бяха двумачтови хеландии^[5]. Измина доста време, докато стигнат брега. Вече добре се виждаха изпокъсаните им платна. Един от корабите, по-големият, леко бе полегнал към лявата си страна.

Край устието при десния ръкав на Истър те хвърлиха котвите си. От наведената хеландия спуснаха лодка с четирима души, които загребаха към брега. Скритите в шубраците българи и тези от укреплението следяха лодката, която скоро заби нос в пясъка. Четиридесета скочиха в плиткото и я изтеглиха на сухо. След това се прекръстиха до три пъти. По дрехите на непознатите се разбираше, че са ромеи. А от атланзеното, общите със сърма облекло на единия от тях личеше, че е знатен и тежен началник. Троицата държаха къси копия, а един и тръба. Знатният бе препасан с къс меч.

Пришълците неспокойно се огледаха наоколо, поправиха дрехите и сандалите си и тръгнаха право към укреплението. Като понаблизиха, те обърнаха копията си надолу в знак на мир и човекът с тръбата трикратно иззвири. Спряха до самия окоп и знатният вдигна десница:

— Идваме с мир и молим за гостоприемство. Искаме да говорим с вашия друнгарий^[6]! — извика той по ромейски. Тръбачът сви шепи и повтори думите му на завален български език.

На стената се появи Акум.

— Аз съм багаинът на тази крепост. Кой сте и отде идете? — запита той. Ромеецът с тръбата преведе, после знатният заговори бавно и тихо. Другият високо запревежда:

— Говори архонт^[7] Стефан, служител на Юстиниан, законният василевс на ромеите, синът на императора Константин Погонат... Идем от далечната страна на хазарите. В морето се надигна буря, но с помощта на бога дойдохме читави. Моят господар те поздравява и моли за гостоприемството ви, и още — да известите на вашия хан за него.

Като чу тези думи, Акум заповяда да ги пуснат вътре.

Малко по-късно двамина от ромеите излязоха от крепостта и с лодката доплаваха обратно до корабите.

Късно привечер с тридесетина човека на брега стъпи Безносият Юстиниан. Хората му предадоха оръжията си на двамата багатури, които ги посрещнаха с войниците. След това заведоха всички в крепостта.

Рано на другия ден двамина бързи гончии напуснаха укреплението и се отправиха към Плиска.

Докато чакаше отговора на българския хан, бившият император живееше с хората си в крепостта. Развличаше се, като излизаше на лов и риболов с багаина Акум из дلتата на Истър. С нескрит интерес Юстиниан наблюдаваше живота в малката крепост, гледаше как се трудят и непрестанно се обучават във военно дело представителите на този неголям народ, който преди двадесет и четири-пет години нанесе тежко поражение на бащината му войска. Особено любопитство предизвикаха у него малките българчета, които не губеха времето си в празни игри, а непрекъснато се упражняваха в езда и стрелба с лък от коня или пешком, учеха се да хвърлят в мишена копията си или да мятат аркан. Учудваше се и на жените, които в своите красиво ушити кожени дрехи препускаха конете си наравно с бойците. Много от тях изкусно държаха лъка и ходеха на лов заедно с мъжете си. Често знатният гостенин усмихнат се зазряваше в девойките и децата, но скоро отгатваше в лицата им прикрито отвращение и присмех и се сещаше колко е обезобразено и грозно някога красивото му лице. Тогава безумният гняв и раздиращата болка се събуждаха в него. Сгърчил лице, с притворени очи, той си припомняше ужасните мигове на обезобразяването му и без да ще, изохкваше глухо. В такива мигове, като целебно средство, Безносият си представяше, че влиза победоносно в Цариград и във въображението му се рисуваха картини на страшно отмъщение над тези, които му отнеха трона и го осакатиха. И отново тежка въздишка се откъртваше от гърдите му. Ще помогне ли българският хан? Или ще го изгони от владенията си? А може и да го предаде на враговете му. В такъв случай по-добре би било сам да се убие...

Отговорът дойде по-бързо, отколкото очакваше бившият василевс. Заедно с гончиите пристигна дружина войници с коне и походни шатри за Юстиниан и хората му, предвождана от копана

Карач. Той вежливо се поклони на гостенина и разказа, че от малък бил обучаван на гръцки език от възпитател ромеец. Затова ханът сега изпратил него с приятното задължение да покани и отведе знатния гостенин в Плиска.

Носообрязаният, който това и чакаше, благодари на Акум за оказаното гостоприемство и без да губи време, на следната утрин потегли за столицата на българите.

Дружината и гостите препускаха два дни през Малка Скития^[8]. Това беше обширна хълмиста равнина, прошарена с гори. Из необгледните поля пътниците видяха големи стада коне и друг добитък, край които се надпреварваха с жребчетата си пастирите — момчета и войници. Покрай селищата, заобиколени с насип и ограда от тръни и дървета, се редяха добре обработени ниви. Из тях сега оряха и засяваха мъже с обръснати глави, а редом с тях — и жени с красиви мургави лица, скрили косите си под разноцветни сокай.

Сутринта на третия ден дружината излезе на широко поле, оградено отвсякъде с възвищения. Не измина много и в далечината пред тях се очерта, догдете стигаше погледът, дълъг насип.

— Там е Плиска — посочиха на Юстиниан.

Неколцина ездачи подгониха конете си напред, да предизвестят за гостите.

Скоро дружината достигна големия насип, пред който зееше дълбок и широк ров. Самият насип завършваше с висока стена от дървета, пресечена на места от дървени и овални каменни кули. По спуснатия мост гостите и придружителите им влязоха в обширна тревиста поляна, из която пасяха стада коне. Наоколо бяха пръснати шатри и убедни дървени къщички. Далеч напред, се забелязваха по-големи постройки от камък и дърво. Оттам вече препускаха насреща им конници. След малко двете групи се срещнаха. Начело на посрещащите яздеше Тервел. По това време ханът на българите беше около четиридесетгодишен, но изглеждаше по-млад. Изпод позлатения шлем се спускаше тъмнокестенява коса, всичте — черни и продълговати, бяха извити надолу под късо подстриганата брада. Лицето му, бронзово от вятъра, бе красиво, с прав нос и малко широки уста, леко скулесто. Изпод витите вежди лъщяха тъмни любопитни очи.

Тервел спря коня си пред Юстиниановия и сложи ръка на гърдите си.

— Привет на теб, благородни Юстиниане, сине на славния василевс Константин Погонат от великия Ираклиев род. Добре дошъл в страната на българите! — поздрави го той, а тълмачът^[9] до него бързо преведе. Юстиниан вдигна десница по римски обичай.

— Привет на тебе, владетелю на юначните българи, наследниче на великия хан Аспарух от покрития със слава род Дуло! — поздрави в отговор той и неговият тълмач също преведе.

Тервел се усмихна, загледан в обезобразеното лице на високия си гост.

— Съжалявам, благородни Юстиниане, че сега се виждаме при такова положение. Мисля, за последен път се срещнахме преди шестнадесет лета някъде край южните Родопи. Бях още канартикин. Нападнахме те заедно с войската на чичо ми Кубера, когато преселваше славянското население от Егейските области за Анатолия. Помниш ли? Тогава нямахме възможност да се видим така отблизо. Телохранителите пазеха еднакво добре и тебе и мене...

Лицето на Юстиниан побледня.

— Това беше отдавна, велики хане. Тогава изглеждах другояче. Знаеш, че моите врагове подло ми отнеха прадядовия престол, обезобразиха ме и ме прокудиха надалеч в Крим. Но и натам стана несигурно за мен. Ще ти кажа още сега защо съм дошъл при тебе, някогашния враг — да те моля за помощ. Ще поговорим и ако се съгласиш, кълна се в Богородица, ще славиш този миг! — издума Юстиниан. Устните му затрепериха и за да прикрие вълнението си, заглади рижата си брада.

— Чуй ме, Христе-боже, дано се съгласи. Друга надежда нямам... Всичко съм готов да му обещая — молеше се трескаво в душата си Носообрязаният.

Тервел изслуша тълмача. Усмихна се широко и поклати глава.

— Ще поговорим за всичко, благородни гостенино. И кой знае... Баща ти Константин Погонат призна с договор държавата ни. Може би е съдено синът да продължи и разшири това дело — рече той. После обърна поглед и посочи с ръка.

— А сега още веднаж добре дошли в Плиска и в моя аул. Тук няма да намерите разкоша на Константинопол^[10], но щом сте дошли

като приятели, знайте, посрещаме ви като братя...

Юстиниан и придружителите му останаха да прекарат зимата в България. За да не премине някой във Византия и съобщи за тяхното пребиваване, Тервел заповядва да се засили охраната на границата. Нови гранични отряди бяха изпратени на юг.

През дългата зима много пъти се срещаха и разговаряха ханът и бившият император. Отрано пролича, че са постигнали съгласие, защото се започна усилена и голяма подготовка във войската. В работилниците на Плиска и на цялото ханство с всеки изминат ден растяха камарите от копия, мечове, шлемове и щитове, колани и конски такъми, кафтани^[11], тумаци^[12] и ботуши...

Багаини и багатури идваха с войници, товареха оръжието, облеклото и снаряженията и прилежно записваха всичко върху дълчици и мраморни плочки.

Все по-често Плиска се посещаваше и от славянски князе и стареи — едри мъже със светли коси и очи и весели червендалести лица. И на тях даваха от приготвеното оръжие. Мнозина от славянските първенци отиваха при хана и надълго разговаряха с него.

С пукването на пролетта подготовката се засили още повече. Към престолнината прииждаха големи и малки дружины с многобройни резервни коне, стада добитък, шатри и обозни каруци, натъпкани с торби пушено и изсушено мясо, юфка, сушени плодове... Водеха ги техните боритарки, олгутарки, зератарки^[13], копани, багаини и багатури. Начело на отрядите, които пристигаха в образцов походен ред, яздеха знаменосците, вдигнали разветви бунчуци^[14].

Войските опънаха шатри край града и скоро израсна голям военен лагер. Захванаха се бойни учения, ръководени от пълководците, а често и от самия хан. Пристигна и славянската пеша рат, предвождана от своите князе и дружинници.

Общо над десет хиляди българи и пет хиляди славяни се събраха край Плиска. Тервел преценяваше, че тази сила е достатъчна за намисленото начинание. Походът към Цариград можеше да започне.

В определения ден цялата войска се събра на високото Мадарско поле.

Утринното слънце озаряващо с обилна светлина хилядната рат, построена в подножието на могъщия скален венец, увенчан с неприступна крепост.

Долу сред нас скоро изградените капища^[15] на бога Тангра на видно място стърчеше висок огладен камък. Пред него, точно срещу самата войска, бяха подредени каменни жертвеници, затрупани с пролетни цветя. На един от тях беше привързано едро петнисто куче, което скимтеше и дращеше с нокти по камъка. Сред жертвениците се издигаше могила от прясно нахвърлена пръст, в която бе забит дълъг потъмнял меч. Отстрани на могилата бяха поставени два големи глинени съда с вода.

Към могилата пешком се отправи Тервел, придружен от неколцина стари боили. Пред всички застана ханът, обърна се към воинските редове, вдигна ръце и отправи взор към небето. Така той постоя мълчаливо, а тишината се нарушаваше само от пръхтенето на многобройните коне. После владетелят отпусна ръце, огледа построените конници и пешаци, плъзна взор по безбройните криви острия, над разветите конски опашки, над бунчуците, увенчани с лъвски изображения, над хилядите потни лица, вторачени в него. Тогава ханът посочи към забития меч.

— Поклон, о воини, пред свещения меч на прадедите! — гръмна гласът му, а ехото го поде, повтори и потрети. — Поклон пред великия меч на непобедимия Авигохол^[16], на смелия Ирник^[17], на предостойния Кубрат, на преславния Аспарух!

Разнесе се глух тропот, звъннаха оръжия. Войниците слязоха от конете и коленичиха пред свещения меч. Коленичи и ханът. По насипа пристъпи старият кавхан Баян, издърпа меча и го вдигна високо:

— Мечът на прадедите хиляди пъти е водил българите към победа. Към успех и слава той ще ни поведе и сега. Защото ханът на хановете Тангра, нашият небесен баща, обича своите чеда и няма да се отвърне от тях, докато са смели, силни и справедливи.

Кавханът подаде меча на Тервел, който се приближи до кучето и с един удар го разсече. Двете половини на жертвеното животно затрепериха в конвулсии. Кръвта обля жертвеника и закапа по стените му. Тервел вдигна окървавеното оръжие, вдигна и лявата си ръка и погледна в небето. По знак на Баян бойците шумно се изправиха и се метнаха на конете си. Във въздуха прогърмя:

— Тангра!

И после нестихващо и неудържимо:

— Тангра! Тангра! Победа!

Тервел потопи меча в двета съда, изми го от кръвта и го обърса в кафтана си. След това боилите вдигнаха съдовете и тръгнаха след него. Ханът накваси ръце и започна да пръска бойците. Великанските скали посрещнаха многогласния им възторжен вик и го умножиха. Копията се бълскаха в земята, мечове звъняха връз щитовете, конете удряха с крак и цвилеха буйно и яростно. Сякаш не хора, а разgneвени кентаври^[18] се вълнуваха в смъртна закана.

Откъм лявото крило на построената войска ветрецът довя дим и мириз на смоли. После проехтя дружен вик. Там славяните даваха своя обет пред боговете си.

На противоположния десен край бе застанал Юстиниан с цялата си свита. Да вярва ли на очите и слуха си? Нему ли щеше да помага това чиличено войнство? Дали, дали ще успее да възвърне щастието си и преди всичко да отмъсти за себе си, за избитите приятели, за десетте години мъчително изгнание?...

До него българските воини, хванали муските^[19] си, шепнеха заклинания за богоугодни дела към своя бог.

Добре бе опазена тайната на Юстиниановото пребиваване в България. Затова, когато пред самите стени на ромейската престолнина внезапно изникна войската на Тервел, сред противниците на Носообрязания в града настъпи голям смут.

Българите устроиха стана си на няколкостотин крачки от крепостта, между Харсийските и Влахернските врати, и веднага се заеха да го укрепят с насип и плет. Три дни Юстиниан и приближените му се надвикиваха с ромеите отсреща, опитваха се да водят преговори, но в ответ получаваха ругатни и закани. Ала през нощта на четвъртата вечер няколко стари сподвижници на баща му заедно с подкупени стражи го преведоха през една от градските отходни ями. Със своите хора и с група българи, облечени по ромейски, Юстиниан смело влезе в престолнината и се насочи към Влахернския дворец.

Като сметнаха, че той с големи сили вече завзема града, стражи, войска и народ навсякъде му се покоряваха и минаваха на негова

страна. Начело на голяма тълпа войници и граждани с факли в ръце Носообрязаният достигна двореца, стражите и тук го приветствуваха и му отвориха вратите сами.

В следващите един-два дена привържениците на Юстиниан нараснаха толкова много, че той доби пълна увереност в победата. Двамината императори, изредили се на трона след свалянето му, бяха заловени и наказани със смърт. Същата участ постигна и голяма част от противниците му и палачите, които го бяха измъчвали. Всички заловени Юстинианови врагове отведоха на хиподрома, където някога той бе обезобразен. Тук те бяха вързани и натъркаляни ничком един до друг по пясъка. Юстиниан тъпчеше с пурпурните си обуща върху главите им, след което те бяха изпратени на смърт. През това време непостоянната константинополска тълпа ликуваше и пееше псалми...

Докато императорът отмъщаваше на враговете си, Тервел стоеше със своята войска извън градските стени, без да взима участие в кървавата разправа. Макар че доста добре познаваше византийските нрави, като научаваше за събитията в града, той понякога не можеше да сдържи възмущението си.

— Говорят за нас, че сме варвари, а са ни задминали трижди. А вярата им във всепрощаващия разпнат бог, къде остана? — разговаряше Тервел с боилите.

Но и след като се разплати с всички, императорът помоли българския хан да остане с войската си, докато се почувствува заячен на престола и добие признание за властта си от всички провинции в империята.

Чак до есента на седемстотин и пета година престоя българската войска край цариградските стени.

Един хубав септемврийски ден бе определен за заминаване на българите. Още рано сутринта Юстиниан, начало на многобройна бляскава свита и на част от своята гвардия, отиде в стана на съюзниците си. Тук вече беше издигнат висок подиум, на който бяха поставени два трона. Пред тях, построена го очакващо цялата българо-славянска войска. До нея се наредиха гвардейците на Юстиниан, блеснали в позлатените си шлемове и брони. Двамата владетели се изкачиха на застлания с килим подиум. Воинското множество затаи дъх в очакване. И наистина имаше какво да видят този път суровите български воини. Започна се с това, че на Юстиниан подадоха някакъв

вързоп. Той го разгъна и в ръцете му лъсна блестяща хламида^[20]. Императорът я наметна на раменете на Тервел.

— Аз обещах на господаря на българите, че ще слави мига, в който е тръгнал с мене. Сега мога да докажа как Юстиниан държи на думата си! — обърна се императорът към войската и обяви, че провъзгласява своя верен приятел и съюзник за кесар.

Думите на Юстиниан бяха повторени от нарочно поставени глашатаи.

С радостни викове бойците приветствуваха високата титла, първа по ранг след императорската, с която удостояваха техния владетел. Но Юстиниан Ринотмет едва започваше. Той високо обяви, че Византия отстъпва във владение на българите населената предимно със славяни област Загоре — между източния Хемус и Понтийско море.

Дълго нестихващият радостен рев на войските нямаше граници. След това Юстиниан накара Тервел да забие копието си в подиума. От донесените му сандъци ромейският владетелин започна да вади скъпи копринени дрехи и платове и да ги трупа около копието. Това продължи, докато то се покри до върха. После Юстиниан накара Тервел да хвърли на подиума щита си откъм изпъкналата страна, а до него — бича, който ханът употребяваше при езда. От малки сандъчета, напълнени със златни и сребърни монети, той започна да вади и да ги посипва върху щита и бича, докато ги покри напълно. Като свърши с това, Юстиниан слезе от подиума и направи знак на придружителите си. Голяма група императорски чиновници със сандъчета в ръце тръгнаха подире му и следвайки неговия пример, раздаваха на всеки войник по една шепа злато и една — сребро. Това трая, докато и последният боец беше обдарен. Сънцето отдавна бе прехвърлило връхната точка на небосклона, когато императорът отново се изкачи на подиума и седна до Тервел. Тогава ханът на българите се изправи и се обърна към войската и присъствующите ромеи:

— Днес вашият господар ни награди богато заради помощта, която му оказахме, да си възвърне престола, който по право му принадлежи. И нека се знае, че ние сме завинаги негови верни съюзници. Българите никога не пристъпват думата си и помнят еднакво и доброто, и злото. Могъща Византия, първа в света по слава,

богатство и всички изкуства, може да се уповава на нашата вярност и приятелство!

Дълго нестихващи викове изпратиха думите му. След приветствията на войската двамата владетели се прегърнаха. След това Тервел даде знак на пълководците си. Високо и отсечено прозвучаха повели. Войската бързо започна да се престроява в походен ред. Конският тропот стана тъй силен, че не можеше да се чува човешката реч. После проеха тръби и рогове, гръмнаха барабани. Високо се вдигнаха сред гората от копия разветите конски опашки. Конницата бавно потегли на север, следвана от славянската пехота, обозните коли и коне.

Край войската вече препускаше с белия си кон Тервел, следван от първите боили.

Така благодарение на голямата далновидност и решителност на Тервел младата българска държава се разшири и увеличи силата си. Тази безкръвна победа и почестите, които получи, спечелиха на българския владетел уважението и доверието не само на неговите поданици, но и между сродните славянски племена извън границите на ханството. За българската държава се заговори почтително в близки и далечни страни.

Три години изминаха в мир. През това време Юстиниан се закрепи на престола. Огради се с хора, които му изразяваха своята вярност по всевъзможни начини, с ласкатели и блудолизци, които непрестанно хвалеха дарбите, силата и смелостта му. Само в едно го укоряваха мнозина от новите му съветници — загдето отстъпил на българите областта Загоре.

— Сега това скитско племе владее изцяло проходите на източния Хем, а само през тях може да премине наша войска, ако речем да го прогоним отвъд Истъра...

— В Загорската земя се събират най-преките пътища от Долния Истър към Адрианопол^[21] и Константинопол. Оттам българите могат винаги да ни нападнат...

Такива приказки слушаше императорът не един и два пъти.

И случи се така, че Юстиниан Ринотмет забрави какво дължеше на Тервел, забрави за огромната си благодарност към него. Даже започна да се чувствува излъган, измамен от българите. И реши, като

начало, със сила да си върне онова, което им бе подарил преди три години.

След грижлива подготовка Юстиниан приготви за предстоящия поход дванадесетхилядна войска от избрани, добре обучени войници, половината от тях конници. И конете бяха едри и охранени, и оръжието бе от най-доброто. Пълководците, които императорът подбра за тази войска, се надпреварваха да ласкат Носообрязания за неговата „мъдрост“, „предвидливост“ и „непобедимост“. Всичко това създава у Юстиниан убеждението, че завземането на Загоре няма да е по-трудно от обикновена разходка. В главата му вече се въртяха планове за разширяване на войната, за разбиване на българите в самата им страна и за тяхното прогонване завинаги отвъд Истъра.

— Тогава вече историята наистина ще ми отреди място до великия мой съименник Юстиниан I, от когото трепереха варварите — унасяше се в сладки мечти честолюбивият Ринотмет.

В късното лято на седемстотин и осма година срещу България потегли флота от стотици хеландии, натъпкани с войници и коне. Войската бе стоварена в пристанището на силната крепост Анхиало^[22], след което се разположи в близката равнина.

Отначало Тервел не можа да повярва на вестта за вероломното нападение на този, с когото се чувствуваше свързан с вярност до гроб. Не вярваше, че може да съществува на света такава чудовищна неблагодарност. От грозната вест беше като болен, цял ден не напусна аула и не пожела да приеме никого. Но на следната утрин покрусеният Тервел отново се бе превърнал в познатия на всички хан с желязна решителност.

Нямаше повече време за губене. Затова вестоносците не препускаха, а просто хвърчаха в различни посоки. Преди пристигането на всички войски Тервел потегли с наличните сили, като поръча отрядите да го догонват по пътя.

Още в полите на Хем започнаха една след друга да се вливат набързо събранные дружини. Така буйният ручей скоро се превърна в пълноводен поток.

На третия ден около обед десетината хиляди български бойци преминаха последните Айтоски възвищения над обширната равнина пред морската крепост Анхиало.

Първоначално Тервел смяташе да причакат византийците в планинските клисури. Но съгледвачите, които веднага заминаха напред, останаха поразени от гледката, разкрила се пред очите им. От ромейския стан постоянно излизаха конни отряди, придвижени от каруци и свободни коне, и се отправяха в различни посоки — да търсят фураж в околните селища, както правилно предположиха съгледвачите. Ромейски челници безгрижно препускаха, знатни ромеи се състезаваха в хвърляне на копие. От лагера долитаха песни и свирня. Виждаха се скучени войници да играят на зарове и други игри.

Съгледвачите побързаха да се върнат и съобщят всичко на хана. Той свика бързо боилите и пълководците на съвет и им каза:

— Личи си, че Юстиниан още не ни е опознал добре. Преживя месеци сред нас, а не можа да узнае колко време ни е нужно да съберем силите си. Той и не помисля, че може да сме вече тъй близо. И щом подлецът е тъй самоуверен, а военачалниците му — толкова безгрижни, заслужават само едно — да ги нападнем, макар да не сме се още отморили. И то сега, веднага, в следобеда на днешния ден, след като императорът и архонтите си хапнат и полегнат да си починат...

Повечето боили подкрепиха Тервел. Реши се преди боя войниците да обядват с малко сущено месо и кратунка кумис. Предводителите се пръснаха сред войската в планинското подножие...

Слънцето се наклони на запад. След обилния обяд ромейските пълководци побързаха да се приберат в палатките си. Навън, напечени от жаркото августовско слънце, дремеха редките стражи.

Изведнаж остри изсвирвания огласиха височините. Внезапен конски тропот смути задрямалата под зноя земя и от възвишенията ветрилообразно се изсипа лека конница. Долу тя се раздели на два отряда, които връхлетяха ромеите от ляво и от дясно. В стана затрещя тръба, последва я втора, трета. С викове се втурнаха бойците към конете си, предводителите им бясно крещяха разпоредби, пешаци търчаха с копия в ръце. Трудно бе да се изгради боен ред в бъркотията. Нападателите от две страни ги обсипаха с облаци стрели, прелетяха вихreno към крепостта и пак се върнаха. Към ромеите се устремиха нови конни отряди. Те също насочиха своя удар от двете страни на лагера, но малко свиха ъгъла.

Отстъпвайки, враговете се отбраняваха яростно. От крепостта излезе малобройна запасна друнга^[23] и се хвърли в помощ на своите.

Тервел зорко следеше боя от една скала. До него наблюдаваха сражението боили и пълководци. И когато ханът стори знак и заслиза към клисурата, където бяха конете, всички мълчаливо го последваха.

Скрити зад редки дървета и храсталаци, тук очакваха хана главните сили на българската войска. Напрегнатите лица на бойците светнаха, когато видяха владетеля си.

Тервел застана начело, окръжен от военачалници. Надигна се на стремената и обгърна с поглед бойците. Вдигна десница и широко я размаха. Тежко звънна желязо. Стотици и хиляди очи се устремиха към заления от светлина небосвод. Гръмко и страшно прогърмя:

— Тангра! Тангра!

След това високо и повелително отекна ханският призив:

— В б-о-о-о-ой!

Снишени под развиващите се конски опашки, с насочени копия се понесоха конниците. И сякаш истински вихър се разрази над равнината, изтръпнала под грохота на копитата.

Вик на ужас и отчаяние посрещна нападението на елитните хански дружини. В безредно бягство ромеите начело с императора си се юрнаха към отворените врати на Анхиало. Други, които бяха оградени от българите далеч от стените, хвърляха оръжието, коленичеха и молеха за милост. Някои на групи се мъчеха да се отスクубнат на юг, но гъсти конни вериги ги пресрещаха и заграждаха отвсякъде.

Като прегази ромейската съпротива, българската войска се устреми към крепостните стени. Тогава анхиалци вдигнаха подвижния мост и залостиха големите, обковани в желязо врати. При тази гледка всички оцелели ромеи отвън се предадоха.

— Какво бе това, какво беше станало? Не беше ли всичко някакъв нелеп мъчителен сън? Къде остана отбраната войска, подгответена с толкова труд и мечти...

Юстиниан седеше, вторачен в кръглото сребърно огледало, затиснал с пестници слепите си очи. Така, съзерцавайки обезобразеното си лице, се самонаказваше той в мигове на яд, унижение и ненавист към самия себе си... Тези грозни дупки, които зееха на мястото на някогашния му красив римски нос!... Той повдигна светлокестенявите си коси над жалките чуканчета, които бяха останали от ушите му.

— Да! Така е, когато действувам прибързано, когато давам воля на суетността си и се оставям да ме подвеждат невежи или злоумишлени ласкатели! Тогава всичките ми дарби сякаш се стопяват и всичко, което съм постигнал чрез тях, рухва. Докога ще греша тъй? Защо, боже, не поумнях след толкова изпитания? — охкаше императорът отчаян и гневен.

Два дни се кри в Анхиало Юстиниан с жалките остатъци от войската си. Като разбра, че българите не мислят да вдигат обсадата, на третия ден той заповядва на воиниците да прережат жилите на конете си, същото стори и той със своя кон. След това пред очите на пълководци и бойци строши позлатеното си копие в градската стена.

— В името божие давам клетва! — извика Юстиниан. — Трижди проклет да бъда, ако вдигна ръка още веднаж против Тервел!

Същата вечер оцелелите начело с императора си се качиха на корабите и отплуваха за Цариград.

След този злощастен поход Юстиниан се опита да заглади вината си към Тервел. В България пристигна пратеничество със скъпи дарове за хана и боилите. И с извиненията на императора, който се оправдаваше, че бил подведен.

При преговорите се възобнови старият мирен договор с ежегодния данък, който Империята изплащаше на България. Договорен беше и откупът за освобождаване на многобройните пленници.

* * *

Изминаха няколко години.

Между България и Византия царуваше мир. Империята имаше главоболия по източните си граници, където непрестанно трябваше да отбива нападенията на арабите. Но вместо нататък да насочи вниманието си, византийският повелител бе обзет от желанието да накаже жителите на град Херсон заради недоброжелателното им отношение към него, когато бе изгнаник. Изпратената в тази безсмислена експедиция войска се разбунтува и провъзгласи за император пълководеца си Филип Вардан. Юстиниан отново се обърна за помощ към Тервел, който му проводи три хиляди воиници. Но този

път нищо не можеше да го спаси. Без да срещнат съпротива, бунтовниците влязоха в Цариград, а Юстиниан при опит да избяга бе хванат и убит. Същата участ постига и неговия син Тиберий, който се беше укрил в една църква. Във Византия имаше обичай, осветен от времето и превърнал се в закон — прибежното право, което закриляше приютилите се в божия храм. Но ромеите престъпиха този закон, измъкнаха младия Тиберий от църквата и зверски го убиха.

А отрядът, изпратен от Тервел, се върна обратно в страната си. Когато известиха за трагичния край на Юстиниан, българският хан издума:

— Той сам виждаше недостатъците си, но беше безсилен да се преобри със себе си. Затова стигна до този край. — Но усети, че му става мъчно за този изменчив човек, който обичаше големите жестове и неспирно се стремеше към величие, без да има всички качества за това...

След погубването на Юстиниан във Византия за късо време се изредиха двамата императори Филип Вардан и Анастасий II, които отказаха да признаят договорите на предшественика си с българите. На два пъти войските на Тервел, засилени с многобройни славянски дружини, нахлуха в Империята и стигнаха до Цариград.

През тези години Византия почти безспирно воюваше с арабите, които нападаха в африканските и азиатските ѝ владения. Влоши се и вътрешното ѝ положение от непрестанните войни. Аристократите, едрият земевладелци и духовниците все повече грабеха бедния народ. Избухнаха и ожесточени църковни борби.

В годината седемстотин и петнадесета ромеите отново събориха своя владетел. На престола бе издигнат Теодосий III. За разлика от предишните императори той побърза да възстанови мира със северния си съсед. В България бяха изпратени многобройни скъпи дарове, подновен беше годишният данък, потвърдена бе и границата от времето на Юстиниан. Заедно с това двете страни поеха задължението да си предават взаимно бегълците, преминали незаконно границата. Сключен беше и търговски договор.

Теодосий III успя да задържи властта си около две години. Военен бунт прогони и него от престола. За император бе коронясан пълководецът Лъв III, наречен Исавър. И новият василевс на ромеите веднага проводи пратеници да уверят българите, че желае приятелство

с тях и че ще зачита договорите, сключени от Теодосий. Лъв III имаше важни причини да постъпва така. Грамадна армия, водена от пълководеца Маслама — брат на арабския халиф Сюлейман, сломяваше византийската съпротива в Анатолия и неудържимо приближаваше към Хелеспонта.

А в Плиска Тервел, който с будно око следеше всичко, заповяда всенародна подготовка за нов, небивал досега по размерите си поход.

На младата българска държава не бе отредено да се порадва на дълъг мир.

В годината седемстотин и седемнадесета безчислените пълчища на Маслама достигнаха Цариград. Хиляда и осемстотин кораба заплашиха града откъм морето, огромна войска, прехвърлена на сушата, обсади престолния град на ромеите и захвана да опустошава Тракия.

Така измина зимата. През пролетта на идната година византийските кораби успяха да нанесат няколко поражения на неприятелската флота. А на сушата завоевателите напразно налитаха към непристъпните цариградски стени. Тяхната войска все повече страдаше от недостиг на храна. Хиляди воиници измряха през зимата от глад, студ и болести.

Ала най-голямата опасност за фанатичните последователи на Пророка, тръгнали в негово име да завладеят света, сега идеше от другаде.

Край окопа на Плиска една страшна войска преминаваше пред хана на българите сред възторжения вик на изпращащите. Конски тропот ехтеше, тежко отекваха воинските стъпки, звънеше оръжие, дъжд от пролетни цветя се синеше над смуглите конници и русите пешаци.

Бойците преминаваха, вперили очи в хана, който ги наблюдаваше от белия си кон, стиснал в десницата си позлатено копие с конска опашка. До него стояха на конете си кавханът и първите боили.

И сякаш нямаха край чиличените редици, както нямаше край и възторгът на струпания народ, вдигнал пестници в поздрав и закана.

Пред отделните дружини и встриани от тях яздеха побелели боили, калени в боевете пълководци, млади челници. По техен знак, щом бойците наблизеха Тервел, по-силно забиваха бухалките върху

опнатите волски кожи на барабаните, бодро и тържествено прозвучаваха тръби и рогове.

— Слава, слава! — ехтеше от славянските редове, яки десници размахваха приветствено копия и мечове, бойни секири.

Многобройни обозни коли, покрити с чергила, стада запасни коне и добитък следваха в края на войската, която отиваше на смъртен бой с новия неизвестен и страшен завоевател, покорил с огън и меч готите в Испания, ромеите в Карthagен и Пергамон, Септимания и Нарбона — в земята на франките.

* * *

Българите преминаха граничния окоп и навлязоха дълбоко в Югоизточна Тракия. Няколко слаби отряда на нашествениците, които се изпречиха на пътя им, бяха напълно унищожени. В края на втората седмица войската на ювиги хан Тервел прехвърли ниските възвищения северозападно от Цариград и излезе в гръб на огромната войска.

Маслама отдели половината от войската си за борба с новия неприятел.

Около тридесет хиляди броеше войската на българите. Над седемдесет хиляди бойци тръгнаха със заръката да ги сразят. Но в отлика от българите, които идеха бодри и с висок дух, войниците на Маслама бяха измъчени, полугладни, болnavи. Мнозина щяха да участвуват в битката пешком, защото конете и камилите им бяха измрели или изядени през зимата.

В ранното утро на четиринадесетия ден откак българите навлязоха в Империята войските застанаха една срещу друга.

Придружен от боили, Тервел премина покрай бойните редове, възви коня си и застана на издигнато място.

— Славни бойци, синове на Кубрата и Аспаруха! — извика мощно ханът. — Далечен завоевател премина морето, обсади Константинопол, плячкосва ромейските и славянските селища в Тракия. Дълго вече продължава борбата и знайте, ако Византия падне, ще дойде наш ред. Ето пред вас е нашественикът — посочи Тервел към дългата тъмна ивица, която се очертаваше на юг. След това гласът му прогърмя още по-сilen и страшен:

— Но халифът Сюлейман и брат му едно не са предвидили — че досами ромеите край Хемус живеят и българите. Не зная чували ли са нещо за нас, но сега, кълна се в Тангра, добре ще ни опознаят! Воини и пълководци, князе и боили, да стъпчем нашественика!

Като свърши речта си, ханът даде знак. Предводителите на лявото и дясното крило заеха местата си. После оглушително засвириха с тръбите. Хиляди копия сведоха зловещо върхове.

Както в сражението при Анхиало Тервел хвърли първо в боя крилата. Два успоредни клина с грохот се втурнаха едновременно. Неприятелят също се устреми към тях. Очертаха се тънките копия на бедуините, бялнаха се безбройните бурнуси^[24], засвяткаха шлемове, брони и криви саби.

Два могъщи вика разтърсиха простора:

— Аллах!

— Тангра!

После всичко се смеси в див многогласен рев и вой на хора, коне и камили.

Бодрите конници на Тервел разкъсаха редиците на противника в двата края и неудържимо го тласнаха назад. Под оглушителните звуци на тръби и рогове нови конни отряди се втурнаха от изток и запад. Центърът на неприятеля се разби и се втурна да помага на застрашените крила. Сега ханът даде знак за нападение на средината. Гръмотевичен вик: Тангра! — Победа! — огласи простора. Земята затрепера под тежко бронираната конница, която се втурна, водена от владетеля. Не помогна и саможертвата на онези, които бяха решили да загинат заради блаженствата на Мохамедовия рай. Стоманените редици на българите следваха съкрушително една след друга. Вой на тържество и озверение, на болка и предсмъртен ужас огласяше равнината пред Константинопол. Конете на българите газеха върху купчини от мъртвци. В гъсти редици хилядна пехота следваше конницата и като помитаща лавина доунищожаваше всичко пред себе си. Обхванати от безмерен ужас, воините на Маслама захвърляха оръжието си и бягаха пред смазващата стихия накъдето им видят очите. Рой стрели неспирно свистяха и поваляха бегълците. Преследвачи и преследвани наблизиха стените на обсадения град. Обхванати от паника, обсаждящите войници се вдигнаха и удариха на

бяг заедно с тези, които бяха разбити при сражението с българите, при тържествуващите викове на ромеите от крепостта.

Тръбен ек възвести края на преследването.

Нечувана победа пожъна в този пролетен ден на седемстотин и седемнадесета година войската на българите. Петнадесет години преди французина Шарл Мартел, който разби нахлуващите орди при Пуатие, Тервел спаси Европа от тяхното настъпление в Югоизтока.

Ханът заповядда да се погребат, както подобава, загиналите българи. Разпореди също да се преброят убитите неприятели и да се прибере оръжието им и всичко ценно.

Двадесет и две хиляди бяха стъпканите от българските коне в този ден, както ни известява за това ромейският летописец Теофан.

Маслама изостави обсадата, натовари разнебитената си войска на корабите и побягна през морето. Но по обратния път ги застигна буря и потопи много от тях. Византийски кораби нападнаха останалите и ги довършиха.

* * *

Ведрото небе бе обсипано с едри звезди. В стана на българите празнуваха голямата победа. Звучаха песни, свирня на гусли и кураи^[25]. Бойци и пълководци, българи и славяни, боили и князе вдигаха паници с кумис и медовина, черпеха се и изричаха пожелания. Сред боили и князе се веселеше ханът. Отдавна не бяха го виждали така възбуден и доволен.

На втория ден след битката, когато войската се подреди за тръгване, Тервел обиколи воинските редове, като с вълнение се взираше в лицата на войници и челници. Мнозина от тях бяха с превръзки. Нямаше ги тези, които завинаги бяха напуснали бойните редици, за да останат засипани под могилите, които се издигаха наблизо. Отново ханът закова кон пред победоносната войска, поглади посивелите си коси и приветствува войската:

— Хората идват на земята, живеят добре или зле и си отиват. Остават само делата им, за тях ги славят или корят потомците. И нека тези, които дойдат след нас, знайт и помнят кой разби и прогони отвъд Хелеспонта кръвожадните пълчища на халифа-завоевател! Нека знайт

кой спаси Хемските и Долните земи и земите далеч на север и запад от страшен поробител.

Тервел поспря и огледа редиците. Влага лъсна в очите му. Сведе чело за миг, след това протегна десница към войската. Гласът му проехтя развълнувано:

— Вашата кръв, багатури, не е пролята напразно. Тя струва по-скъпо от златото, по-скъпо от най-скъпоценните камъни и може да се заплати само с вярност и памет. За да се тачи подвигът ви през вековете и хилядолетията!...

„Хората идват на земята, живеят добре или зле и си отиват. Остават само делата им...“ — бе казал Тервел на войниците си и той поиска да увековечи за потомците споменът за своите дела.

Още от съвсем млада възраст го привличаха властно могъщите скали на Мундрага. Тук отколе се извисяваше непристъпна твърдина, тук сега българите бяха съградили светилищата си. Тайнствени пещери се гушеха в исполинските каменни прегръдки, обвити в пълзящи растения. В тях шумолеше ветрецът, сякаш неспирно разказваше за людете, които отколе са обитавали по тези места, трудили са се, обичали са се, сражавали са се с враговете си.

— Тук нека цяла скала бъде превърната в образ, за да спомня за тези, които в най-трудно време се бориха с несломима решителност за утвърждаване на българското име — реши Тервел.

Ръката на хана посочи избраното място.

И скоро пред скалите се вдигна голямо скеле. Владетелят идваше да наблюдава строежа му. После дойдоха майстори с чукове, шила и длета в ръце. Изкачиха на скелето цял сандък с въглени и креда за рисуване...

За кой ли път главният майстор Сабин — висок и слаб, с горящи големи очи, носеше на хана широката глинена плоча. Отмахна конопеното платно, с което беше завита, и му я подаде. Тервел я взе в ръцете си, този път се усмихна и въздъхна доволен.

— Добре, Сабине, това исках да видя аз... Владетелят е яхнал бойния си кон, който с могъща крачка води българите напред, към славни дела... Копието е промушило лъва, който лежи стъпкан под краката на коня — това са победите над нашите врагове... Кучето неотстъпно следва господаря си — символ на верността... Десницата е хванала здраво поводите, а лявата ръка на победителя държи жертвена

чаша... — заговори сякаш на себе си ханът. Сабин забеляза, че ръката на Тервел потреперва. Едва сега видя колко е вече побелял и състарен владетелят.

Сякаш прочел мислите му, ханът докосна десницата на майстора.

— Чувствувам, че не е далеч времето, когато Тангра ще ме повика... Затова слушай внимателно и запаметявай. Като издълбаете конника, тези места наоколо да се огладят — посочи ханът. — Тук, пред него, да се изсекат гръцки писмена, които да разказват за делата, що се извършиха през мое време. Останалите изгладени места ще оставим свободни. Нека тези, които дойдат след мен, да отбележат това, с което се гордеят...

Започна напрегната работа. Дни наред майстор Сабин очертаваше контурите на конника, кучето и лъва. Много пъти го спускаха долу, той се отдалечаваше с присвирти очи и преценяваше работата си.

После дойде ред на железните длета, шилата и чуковете. И пак се спускаше майсторът от скелето да хвърли премрежен поглед и прецени изработката. От студената скална гръд все повече израстваше и се открояваше могъщият конник на Тервел.

Близо година продължи работата. А когато всичко бе привършено, ханът богато обдари майстор Сабин и помощниците му.

* * *

По това време бившият император Теодосий III, заточен в манастир, намисли да си възвърне престола. Той поиска съдействието на българския владетел, който склони да му помогне. Но подготовката на заговорника бе навреме разкрита от Лъв III и ханът, като прецени, че Теодосий III няма изгледи за успех, се отказа от начинанието.

Една година по-късно Тервел вече не беше между живите.

Това е последното, което днес знаем за времето на мъдрия държавник и смел войник от великия род Дуло, приемника на Аспаруха, големия българин ЮВИГИ ХАН ТЕРВЕЛ.

[1] Хиподром — място със съоръжения за надбягване с колесници и за други състезания, подобно на съвременните стадиони.

↑

- [2] Понтийско море — Черно море. ↑
- [3] Истър — река Дунав. ↑
- [4] Багаин — невисоко прабългарско военно звание. ↑
- [5] Хеландия — неголям двумачтов кораб по онова време. ↑
- [6] Друнгарий — началник на византийска войскова единица. ↑
- [7] Архонт — висш военачалник, княз. ↑
- [8] Малка Скития — Добруджа. ↑
- [9] Тълмач — преводач. ↑
- [10] Константинопол — Цариград. ↑
- [11] Кафтан — кожена дреха до колената. ↑
- [12] Тумаци — кожени панталони. ↑
- [13] Боритаркани, огутаркани, зератаркани — военачалници на отделните области. ↑
- [14] Бунчук — знаме с конски опашки. ↑
- [15] Капище — езическо светилище. ↑
- [16] Автокохол — първият в Именника на българските ханове, смята се Атила. ↑
- [17] Ирник — син на Атила. ↑
- [18] Кентавър — митическо същество полукон-получовек. ↑
- [19] Муска (амулет) — предмет, изображение от дърво, кост или метал, или малка торбичка с различно съдържание, на които са приписвани чудотворни свойства — лечебни, охранителни и пр. ↑
- [20] Хламида — мантия, плащеница. ↑
- [21] Адрианопол — Одрин. ↑
- [22] Анхиало — дн. Поморие. ↑
- [23] Друнга (250–500 души) — сп. дружина (славянска заемка). ↑
- [24] Бурнус — платнено покривало за глава. ↑
- [25] Курай — свирка, подобна на кавал. ↑

ПОСЛЕДНИЯТ ВОИН НА ТАНГРА

Бойците идеха от североизток в дълга колона, в походен ред. Конници, добитък се нижеха през необятната равнина, прошарена от блата и езера. В началото бяха предводителите, а пред отделните отряди и отстани на воинския строй яздеха по-малки челници —

багаини и багатури. Някъде към края скърцаха тежките обозни каруци с големи колела, запрегнати в по шест коня. Две от тях возеха сандъците с осолените тела на загиналите знатни пълководци. Тях по стар обичай щяха да погребат в престолнината.

Начело на тази войска яздеше Персиан, внукът на великия хан Омуртаг, син на отдавна починалия втори хански син Звиница. Среден на ръст, със загоряло от вятъра лице, той нас скоро бе прехвърлил тридесетте години. Това беше първата голяма война, на която го бе изпратил ханът.

През делтата на Истъра започна преминаването в Малка Скития. Бойците построиха салове и еднодръвки, а някои с помощта на надути мехове се впуснаха през дълбоките води. Обучените коне плуваха напред, а ездачите — след тях, като се държаха за опашките им.

Пред стените на Плиска бяха издигнати жертвеници, отрупани с първите есенни плодове, размесени с борови клонки и благовония. На висока трибуна хан Омуртаг, синовете му Нравота и Маламир, кавхан^[1] Исбул, боили и висши сановници очакваха победоносната войска, за която бързи гончии бяха предизвестили преди два дни. Много жители на Плиска, селяни и пастири, от околността се тълпяха край стените на престолнината.

И ето, зададоха се отдалеч първите конници, разтеглиха се в дълга нишка, на която краят се губеше. Постепенно нишката ставаше по-голяма и по-видима. Вече се долавяше конският тропот. Открои се гората от копия, различиха се и конските опашки, които се вееха в първите редици. Скоро полето край Плиска почерня от конната рат.

Отдалеч пълководците бяха забелязали хана и дадоха знак. Багатурите с викове пришпориха конете си покрай редиците, които бързо се подравниха. Още по-високо се вдигнаха копията, по-буйно заплющаха на вятъра пряпорци и конски опашки.

В този миг пламнаха жертвениците. Гъст дим разнесе мириса на благовонни смоли. Първи пред хана и боилите преминаха на едрите си коне с обнажени мечове Персиан и тарканите^[2] Грод и Онегавон. Очите на Персиан срещнаха светналите очи на дядо си Омуртаг, на чично си Маламир, на стария воин Исбул. Само погледа на чично си Нравота не можа да срещне ханският внук, защото този с посърнало и умислено лице гледаше надолу пред себе си. Вдясно от хана се редяха боили и пълководци, първенци и славянски князе. Страшен вик от

хиляди гърла изригна мощно и неудържимо. Някои размахваха островърхи кожени шапки, други се кланяха с ръка на сърцето. Конете пристъпаха напето, бойци и челници търсеха с поглед хана и ликуваха при вида на неговото огряно от радост лице.

Пред владетеля преминаха с тежък тропот големите каруци с телата на убитите пълководци. Багаин с великански ръст препусна коня си пред тях, вдигна десница и се провикна:

— Копанът Окорсис от рода Чикаарар загина за слава на тебе, ювиги хане, и на земята българска! Жупан-тарканът Оксун от рода Кюригир загина за тебе, хане, и за славата на земята българска! Чекар-копанът от рода Бугаир загина за тебе, хане, и за славата на земята българска...

— Слава! Слава! — гърмяха хилядите посрещачи. Мъже размахваха сулици, мечове и боздугани и цепеха въздуха с възгласи:

— Тангра! Тангра! Награди достойните!

— Вечен живот — безсмъртна слава!

Стражите, застанали на равни разстояния пред народа, удряха с тълото на мечовете по кръглите си щитове.

След колите се нижеше върволица пленици по трима в редица, вързани ръка за ръка. Заробените маджари гледаха любопитно владетеля и знатните, но повечето, макар изранени и измъчени, преминаваха гордо и предизвикателно.

Войската достигна главната порта на Плиска и оттук по-голямата част от нея се отправи към постоянния воински лагер извън престолнината.

В същия ден Персиан прекрачи прага на родния аул. Младата му жена и малкият Борис се хвърлиха в неговите прегръдки и той забрави за войната и за всичко, което бе преживял през тези години...

* * *

Старият хан Омуртаг беше сложил ръка на Персиановото рамо. Зачервените му, малко изпъкнали очи го гледаха с обич. До тях седеше на ниска столица най-младият Омуртагов син и Персианов чичо Маламир, дванадесет лета по-стар от Персиан.

— Е, какво, доста повоювахте... Три години стана — издума ханът, усмихна се слабо и тежко въздъхна. От погледа на Персиан не убегна колко беше оstarял дядо му за това време. Нови дълбоки бразди се бяха врязали в старческото лице, лявата му ръка леко потреперваше.

— Как смяташ, хванаха ли нов път маджарите или някой ден отново ще налетят на нас? — запита Омуртаг.

Персиан поклати неопределено глава.

— Проля се кръв и от тях, и от нас... Опасни са техните войници, юначно се бият, ала не им достига изкуство в боя. Нападат като помитаща лавина, внезапно отстъпват, обръщат лъковете и стрелят заднешком и после пак... Но само това не е достатъчно. Винаги ги посрещахме в плътни колони — конница и славянските пеши стрелци. Притискахме ги със запасни дружини от две страни, често успявахме да ги ударим и в гръб. В последните седмици нападнахме призори един неприятелски лагер и го унищожихме. Това изглежда ги принуди да изменят движението си към север и на запад.

Омуртаг кимна доволно, премести поглед към Маламир и отново към Персиан:

— Хубаво. Да вярваме, че тази опасност се размина вече. Заповядах на гробовете на загиналите да се изсекат каменни надписи. Техният подвиг и саможертва няма да останат забравени от потомците... През тези години, когато вие бяхте на далечна бран, ние тук продължихме да строим. Вярвам, видял си вече някои нови неща в Плиска.

Старият хан помълча и тежко въздъхна:

— Злото е друго. Докато едни проливат кръвта си по далечни граници, а други неуморно съзиждат и укрепяват, трети като червеи дълбаят и рушат отвътре. Навред са плъзнали рушителите на ханството и всички преследвания срещу тях до ден-днешен останаха без полза. Подобно на болест някаква, която обхваща цялото човешко тяло и накрай поразява сърцето, така и с тях... Проклетата ромейска вяра пропълзя от последната колиба до ханския чертог. Чично ти Нравата съвсем е отровил духа и сърцето си с нея... Жалко за неговия ум. Смятах, че достоен хан ще ме наследи в негово лице, но това няма да бъде...

Омуртаг пак се умълча, подпря челото си с длан и отново глухо въздъхна. На Персиана се стори, че това по-скоро е болезнен стон. Той неспокойно погледна към чичо си Маламир, но приглушен и дълбок, гласът на дядо му го стресна:

— За всичко е виновно кучето Кинам, мръсна ромейска твар! Той и мен се опита да убеждава, че християнският бог е единствен и нему трябва всички да се кланят, а езическите божества били демони, но аз му отвърнах: „Не унижавай това, в което вярваме, защото силата му е голяма. Ние, които се кланяме на Тангра, покорихме половината ромейска държава. Ако твоят Христос беше истински бог, би се съюзил с вас и би ви запазил непоробени, защото му служите и му се кланяте...“ Бих заповядал да го изгорят на slab огън, ако не беше застъпничеството на Нравота...

Ханът ядовито поклати глава. Ръката му затрепера по-силно. Маламир, висок и слаб, с вълниста кестенява коса, продължаваше да слуша безмълвен. Широките му костеливи длани не се отделяха от дръжката на меча, опрян между коленете му. Персиан наблюдаваше с крайчеца на окото си и неговото преждевременно състарено смръщено лице, по което бяха избили нездрави червеникави петна. Сети се за мълвата, че отдавна скрита болест терзае слабото тяло на чичо му.

— Смятам, досетил си се вече — обърна се Омуртаг към внука си, — когато Тангра ме повика, а това сигурно скоро ще стане, на ханския престол ще седне чичо ти Маламир. Ти ще си неговата главна опора. Задачата му не ще бъде лека... Ще трябва безпощадно да продължи борбата за изкореняване на проклетата ромейска вяра, да пази границите, да държи протегната ръка към славяните. Грешим, като смесваме следовниците на кръста със славянската кръв... Безумието ни е причина тимочани и браничевци да побягнат при немците. Това не трябва да се повтаря. От съюза ни със славяните зависи да не станем един ден роби на ромеи и франки...

Дълго говори старият хан. Двамата мъже слушаха почтително мъдрите му слова до късно през нощта.

* * *

През зимата на осемстотин тридесет и първа година тежка болест прикова на легло ювиги хан Омуртаг.

В началото на идната година той не беше вече между живите. Престола зае Маламир — шестнадесетият хан на българите, откак ордата на Аспаруха завладя земите около долния край на Истъра.

В деня на възкачването си новият хан приемаше приветствията на народа от обширния чардак на ханския чертог в Плиска. Маламир поздравяваше хората, окръжен от знатните люде на ханството. От дясната му страна стоеше побелял велможа със строги черти на лицето. Това бе кавхан Исбул, неизменно първият сановник на хана още от времето на Крум, превърнал се в символ на българската традиция, държавническа мъдрост и военни добродетели.

Отляво бе Персиан.

* * *

От този ден измина повече от година. Новият хан рядко се показваше на хората и оставяше военните и държавните дела главно в ръцете на кавхан Исбул, чийто първи помощник сега беше Персиан. Вниманието на Маламир бе насочено преди всичко към победоносното нашествие на чуждата вяра, което продължаваше безспир. Своя последен най-голям успех новото учение вече постигна в ханския чертог. Нравота открито премина към християнството. Всички разговори и увещания на Маламир се оказаха безполезни. Това сега бе най-голямата тревога на владетеля.

Предан на праотеческата вяра и традиции, готов да изпълни докрай бащиния си завет, Маламир не подбираше средства в борбата против Христовата вяра. Сега, след като тя бе прекрачила и в ханския дом, след дълго колебание и размисъл, владетелят реши да даде пример как се изкореняват отровните бурени, където и да са поникнали те...

Тези дни Персиан бе отишъл на продължителен лов из Хемските гори. Когато се завърна в Плиска, предадоха му, че ханът е пращал да го търсят. Поръчал е веднага да отиде в двореца.

Маламир го прие сам. Беше мрачен, а очите му трескаво горяха.

— Слушай ме. Ти си ми най-близкият — рече ханът и сложи горещата си длан върху десницата на Персиан. — Мислих, говорих и с това се свърши. Сега пристъпвам към дела. Извиках те да ти го кажа, да ти съобщя решението си. Не бих искал да бъдеш изненадан. Вдругиден ще предам на смърт чичо ти Нравота.

Персиан понечи да продума, но сякаш някаква невидима сила бе отнела гласа му. Той мълчаливо сведе глава.

У дома си отказа вечерята и се усамоти в една от горните стаи. Тревожни мисли бушуваха в натежалата му глава. Той ненавиждаше от дън душа тази нова и чужда религия, която омразната Византия присади в родината му. Всичко в него се бунтуваше и негодуваше против християнството, макар че не одобряваше крайностите в гонението на неговите последователи, които ги превръщаха в мъченици.

— Друг е пътят, друг... — мислеше си той. — В тази нова земя, познала много нашествия и разрухи, ние донесохме нови обичаи и закони, донесохме нов стремеж към съзидание и величие, различен от всичко, което проповядват гръко-византийците...

А ето, дойде нещо, което по-силно от всички оръжия се надигна против прадядовските добродетели. Тази нова вяра, която упорито се провираше навсякъде и трювеше душите на хората. От средите на бедните тя отдавна се беше прехвърлила и сред някои от знатните, оттам мина и в ханския дом... Ромеецът Кинам, пленен по времето на ювиги хан Крум... По-късно заради голямата му ученост бе оставен в аула като учител на Омуртаговите синове. Тук голямото завоевание на Кинам се казваше Нравота. Отстранен от престолонаследие загдето клонеше към християнството, той не само не се стресна, но сега прие открито християнско кръщение. Всички усилия да го отклонят останаха напразни. Нравота не само не бе се отрекъл, но навсякъде със слово убеждаваше другите в Христовата правда. Сега идеше претежкият час на възмездиято.

* * *

Шествието се движеше мрачно, почти без шум. Само колелата на талигата напред изскърцваха, когато позатъваха в лепкавата глинеста

кал. От двете ѝ страни крачеха мълчаливо стражи с копия в ръце. В талигата стоеше прав блед едър мъж с широко чело, с тъмни коси и брада.

Водеха Нравота към смъртта.

В края на върволицата яздаха конници. До рижобрадия хан се поклащаше върху широкия гръб на коня мургавият Персиан. И никой не продумваше, защото бе и страшно, и тъжно. Броени мигове деляха ханския брат от смъртта.

На лобното място сред широка поляна вече очакваха осъдения. Палачът, разсъблечен до кръста, едър и без шапка, с бръсната глава и дълъг перчем, очакваше безучастно край дръвника, подпрял ръце на тежък двуостър меч.

Изведоха бледия Нравота. Обреченият се обърна към двамата стражи, които го бяха хванали здраво за лактите, и каза глухо:

— Пуснете ме. Към вечния живот сам ще ида.

Стражите се спогледаха, потърсиха с очи близкостоящия Маламир и другите сановници и го отпуснаха. Вдигнал глава, с отмерени крачки Нравота се отправи към дръвника. Очите му странно блестяха.

— Всички от тази вяра са луди, безумци... — мислеше Персиан, като го наблюдаваше.

Нравота огледа присъстващите, след това мълчаливо прилекна към дръвника, обърна се на изток и вдигна молитвено ръце. Устните му зашепнаха. След това се изправи с треперещи ръце и отново огледа окръжилите го.

— Прощавам ви, защото не знаете какво вършите — изрече пресипнало той. Прилекна с усилие и сложи глава на дръвника.

Стиснал до болка устни, Маламир гледаше изпод вежди. Палачът хвана меча и се обърна към него в очакване. Ханът понечи да вдигне ръка, но я отпусна и пристъпи крачка напред:

— Брате Нравоте — изрече глухо той, — отречи се от проклетото учение и ще те опрости. За последен път, казвам ти — върни се към вярата на праотците!

Нравота повдигна глава. Горчива усмивка разкриви лицето му.

— Има само една истинска вяра и с нея аз свършвам днес — заговори той глухо. — Тази вяра ще се разпространи и умножи по цялата българска земя, ако и да мислите вие, че ще я ограничите с

моята смърт. Знакът на кръста ще бъде забит навсякъде, божи домове ще се въздигнат и свещенослужители чисти чисто ще служат на чистия бог. И жертви от хвала и изповедание ще се понесат на животворяща троица. А кумирите ви и скверните ви капища ще се сгромоляят и ще се унищожат, като да не са били!

Огненият поглед на осъдения прониза очите на Маламира.

— Отречи се, отречи се ти от скверната вяра и поведи народа към истината. Само тъй ще спасиш злочестата си душа. Инак тежкоти! — извика пресипнало той.

Лицето на Маламир потъмня, той цял се разтрепера.

— Горко ти, отстъпнико, предателю! Върви тогава при твоя проклет бог!

Ръката на хана се вдигна повелително.

Нравота се олюля, подгъна колене и отново положи глава на дръвника. Палачът вдигна меч, отпусна го бавно към главата на нещастника, след това замахна и със страшна сила удари...

Маламир не гледаше вече нататък. С бързи, малко вдървени стъпки той отиваше към коня си. Персиан отблизо го следваше.

На връщане до ханския чертог не си размениха ни дума. Персиан беше виждал много кръв, в сражения бе участвувал и сам бе забивал оръжието си в телата на враговете. Не му беше за първи път да наблюдава и изпълнение на смъртно наказание. Но този път бе друго. Пред очите му обезглавиха обичния от детска възраст, добър и умен чичо Нравота. Непоколебимият фанатизъм на осъдения го бе разтърсил. Рой мисли тревожно се въртяха в главата на ханския племенник.

* * *

След погубването на Нравота Маламир стана още по-затворен и умислен. Единствено когато преследваше последователите на кръста и им налагаше жестоки наказания, той проявяваше жизненост и енергия.

Ханският чертог не се огласи от детски плач и в годините, през които Маламир седеше на престола. Нито една от жените му не го ощастливи с ражба. Ширнаха се приказки, че зла прокоба витае над самия владетел, че в него са скрити причините за безплодието на

жените му. Защо ли Тангра го наказваше суроно, след като той с такава ревност бранеше неговата вяра? Мнозина вече мислеха за Персиан като за най-вероятния наследник на ханския престол.

Но самият Персиан не мислеше за това. Неговият ум по това време беше изцяло зает в търсене на истината за бога. Той умееше да разчита ромейското писмо, беседвал бе с мнозина от тези, които твърдяха, че са се домогнали до божествената истина. Във всички разговори и прения той влизаше с едно само желание — да отстои правотата на прабългарската вяра, да отхвърли, да изобличи жестоко чуждата проповед. Но и той, решението на всичко следовник на прадедите, се чувствуваше в някои мигове малко несигурен, малко уплашен.

Силна беше вярата в Тангра, и покоряваща. Богът на българите бе справедлив и могъщ, той обичаше смелите и правдивите, а ненавиждаше лъжците, подлеците, страхливците. Тангра бе духовният символ на праотеческата традиция за почит и благоволение пред прадедите и техните завети. Но Тангра не беше жесток и кръвожаден. Нему се принасяха в жертва и дар първите плодове и най-хубавите цветя. Само в редки случаи жертвениците му се обагряха с кръвта на кучета и коне, а съвсем рядко, като израз на особена възхвала и благодарност, се принасяха и хора. Тангра бе честен, той не хитруваше и не се преструваше, не изискваше неизпълнимото от верующите... Затова го обичаше и почиташе Персиан. Но все пак... Все пак... Имаше нещо, имаше наистина никаква отровна съблазън във вярата на Византия, нещо висше, което стоеше извън представата за справедливост на обикновения смъртен. Това бе новата идея за всеопрощението и братството, това бе повелята за помощ към слабия... Но бе ли това вярно и осъществимо? И не беше ли празна залъгалка, сама грозна и подла лъжа? Нима ромеите спазваха тези повеления? А щом те не ги спазват, каква е изобщо стойността на Христовото учение? Тази съблазън трябваше да се стъпче, да се изтрие и премахне без остатък. Но не чрез преследване и жестокост — мислеше Персиан. — Това не би помогнало с нищо. Вече векове преследват християнството, а то настъпва неудържимо. Нужно бе и по друг начин да се води борбата за изкореняване на отровната зараза.

По това време дойдоха вести, че в нарушение на тридесетгодишния мирен договор, сключен от Омуртаг, ромейски

отряди на няколко пъти са преминавали югоизточната граница на ханството, избили и отвели в робство много българи. Веднага щом гончите донесоха вестта, в чертога бяха повикани Персиан и кавхан Исбул.

Двамата влязоха в голямата тронна зала, свалиха островърхите си кожени шапки и ги взеха под мишница. В дъното, на позлатения трон, седеше Маламир. От двете страни на залата по протежение на колоните стояха в успоредни редици на равни разстояния неподвижни стражи.

Кавханът и Персиан се поклониха, а Маламир се изправи и те се сепнаха от неговата бледост. Кичури рижка коса се бяха сплели на челото му, влажно от нездрава пот. Той ги погледа известно време мълчаливо. Неочаквано влага лъсна в очите му.

— Знаете защо сте тук — изрече тихо Маламир. — Хубаво е, че повод ни дават те самите, те, които неспирно подклаждат размирици в ханството. Ти, Персиане, ще водиш средината, а ти — обърна се ханът към кавхана — ще предвождаш дясното крило. Персиан да определи кой да застане начело на лявото крило. Вдругиден сутринта — към Овеч^[3]! Две нощи може би няма да спите, но искам да ви видя с тридесет хиляди копия отбрана рат. Разпращайте бързо вестоносци. Всеки боил и багаин — с най-добрите си люде!...

Маламир си пое дъх, сякаш уморен от бързия говор, взря изпитателен поглед в лицата им.

— Вървете! — кратко добави той.

Старият Исбул и младият Персиан не продумаха и думица. Всичко в заповедта на владетеля бе ясно. Те се поклониха с ръце на гърдите, обърнаха се и с твърди стъпки напуснаха залата. Навън по ханска повеля вече тревожно ечаха тръби и рогове.

След броени мигове подковани конски копита огласиха с препускащи стъпки уличките и стъгдите на Плиска. През портите в луд бяг запрелитаха гончии в разни посоки.

* * *

Войската на българите пресрещна ромеите в околностите на Пловдив и в няколко последователни сражения ги разби и прогони. По

ханска повеля голяма част от войската трябваше да се прибере. И тръгнаха бойците отново на север...

Победоносната войска преминаваше сред оглушителен гръм от стотици мечове, които удряха връз щитовете, и виковете на хиляди гърла:

— Тангра! Тангра!

Маламир причака пълководците на стъпалата на чертога си. Персиан го зърна още отдалеч и сърцето му се сви. Още повече бе отслабнал и посърнал ханът. Когато подви крак пред него, Маламир го хвана и го изправи. Трескавите му очи срещнаха погледа на Персиана. Чично и племенник се прегърнаха пред полудялото от възторг множество. Персиан почувствува как гърдите на чично му се вълнуваха сякаш от сдържани глухи ридания.

Маламир отпусна прегръдката си, без да откъсва питащи очи от взора на Персиан.

— Не постъпихме несправедливо с Нравота, нали? — изрече той задавен. — Ето Тангра ни подари победа. Сразихме коварните ромейци и проклетата им вяра... Бог вижда на чия страна е правото...

— Бог вижда, да — изрече твърдо Персиан. Но и нему в тоя миг сякаш буца бе заседнала на гърлото. Той стисна здраво ръцете на чично си. Към тях се приближи Исбул. Ханът и старият кавхан се поклониха един другиму.

Тържествено затръбиха тръби. Войскари в две редици се отправиха към хана с чували и дисаги, натъпкани с оръжие, дрехи, златици. Натрупаха се боили и военачалници да видят с очите си донесената плячка... А след това знатните се отправиха към двореца на угощение. Навън за народа устроиха дълги трапези. Начена се веселба, извиха се хора и игри.

В чест на победата ханът разпореди на Исбул в следващите седмици да събере най-добрите майстори от престолнината и от другите селища. Започна строежът на нов голям водопровод в Плиска.

* * *

Неизцеримата болест продължаваше да ломи Маламира. Напусто останаха грижите на знахарите, които се надпреварваха да го лекуват с

билки, с баене и заклинания. Сънят окончателно напусна болния. Нощем той не даваше да гасят свещите и масленичетата в горницата му. Спеше отделен от жените си, с меч под дохътора. На няколко пъти разправяха, че го чували да си говори и крещи в стаята си.

През пролетта на осемстотин тридесет и седма година, в една влажна и ветровита вечер на хана му прилоша. Той се хвани с две ръце за гърдите:

— Не мога да дишам, ще умра... Ох, души ме, души ме... Изнесете ме вън... На вятъра...

Изнесоха Маламир на чардака и го положиха на застлан с кожи миндер. Болният дишаше учестено и на пресекулки. Неспокойният му поглед се местеше по лицата, както го заобикаляха. Ръката му едвадва се вдигна и направи знак на предания дворцов служител — багаина Чалан:

— Повикайте тук кавхана и великите боили... Доведете Персиан. Веднага...

Когато повиканите пристигнаха, Маламир им направи знак да дойдат по-близо до него.

— Нямам сили да говоря много — едва чуто отрониха устните му. — Ще кажа само накратко волята си... С деца не ме дари Тангра... Скоро той ще ме съди според делата ми... След като небесният баща ме приbere, в ханския аул да влезе Персиан, синът на Звиница... А теб, Исбуле, мъдри сановниче, наш учител и баща, моля да служиш на Персиана и го напътствуващ със съветите си така, както беше при дядо ми ювиги хан Крума, при баща ми Омуртаг и при мен...

Персиан коленичи с шлем в ръката и целуна десницата на Маламира. Очите му се напълниха със сълзи, но той се мъчеше да се сдържа. До него коленичиха старият кавхан и всички останали.

Когато навън тръбите зовяха за втора стража, Маламир — ханът на българите, беше мъртъв.

* * *

На престола застана ювиги хан Персиан. Този, комуто съдбата беше отредила да бъде последният български владетел преди тържеството на кръста. Но той не знаеше това. Беше изпълнен

едновременно с желание и воля да отстои свещения завет на прадедите и да събере всички родствени славяни на юг и на запад в една българска държава. Погледът на новия хан бе обърнат към славяните, тези, които съставляваха мнозинството в държавата, без които България не би съществувала.

Новият хан пое управлението в размирно време. По природа той не беше войнолюбец. Искаше му се подобно на дядо си Омуртаг да се отдаде на градивна дейност, но събитията, които се разиграваха в пределите на българската земя и край нейните граници, определиха друг път за новия владетел. Три вери си оспорваха първенството в държавата на българите — старата българска вяра, вратата на славяните и Христовата вяра, която непрестанно печелеше нови поддръжници. Верските различия разединяваха народа, заплашваша да отслабят силата на ханството. Неспокойно беше и вън от България. В съседна Византия все повече се вълнуваха покорените славяни. Мнозина от техните предводители нескрито отправяха взор за подкрепа към българската държава, обединила голям брой техни съплеменници. Отново зачестиха ромейски набези по границата.

В един пролетен ден на лето осемстотин тридесет и осмо известиха на Персиана, че е дошло голямо пратеничество на долноземските славяни.

— Въведете ги в голямата тронна зала — разпореди се владетелят. Оправи косата си пред сребърното огледало, препаса меча и наметна плащаницата си.

Когато владетелят влезе в залата, струпаните там люде коленичиха върху плочите. Той им направи знак да се изправят и се настани на трона.

— Говорете, долноземци!

Пратениците се изправиха, като го гледаха зачудени. Ханът говореше чисто по славянски, на техния роден език. Най-старият от тях се поклони дълбоко:

— Велики хане, ние, славяните от южните земи, само бяхме слушали за вашето господарство. Сега вече сме щастливи, че го видяхме с очите си. Дошли сме тук от неволя, с молба за помощ. Елате, спасете ни от ромеца — грабител и подтисник... Искаме да станем едно с вас. Искаме ти да си ни господар.

Персиан огледа поред двадесетимата славянски князе и стареи. Върху кожусите на двамина от тях, закачени на верижки, висяха кръстове. Персиан ги посочи с очи:

— И вие ли плачете от ромеца? А сте закачили кръстния знак на вратовете си... Вървете си при ромеите, щом сте от тяхната вяра!

В очите на стария княз блесна уплаха.

— Господарю, християни са неколцина от нас. Но и те са против ромеите, защото патят от тях наравно с всички.

Единият от християните се обади.

— Велики хане, ромеите на думи са най-добрите чеда Христови, но само на думи. Малцина от тях изпълняват повелите на Христовата вяра. Те са по-жестоки и алчни от диви зверове. Грабят простите люде, за да живеят пре богато и охолно... Затуй и ние сме срещу тях и сме готови да станем смирени ваши поданици.

Персиан слушаше напрегнато. Да, това беше положението в Хемските земи в тези години. Славяните се надигаха против ромейската власт от юг и югозапад. Едничката опора те виждаха в българската държава. В държавата, която от Омуртаг насам се държеше също враждебно с тях, преследваше ги, не им се доверяваше... Защото все повече и повече славяни преминаваха към вярата на разпнатия бог. И то защо... Не беше ли главно затуй, защото навред славяните се чувствуваха подтиснати и зависими, а в новата вяра виждаха закрилник и съюзник?... Не беше ли най-правилно на всички славяни, които говореха езика на мизийските племена, да се окаже помощ, да се протегне ръка? Не беше ли това единственият път, за да има на тази земя многочислена и силна българска държава...

Ханът вдигна глава.

— Ние, българите, трябва да бъдем едно с вас, така, както го каза и вашият княз — изрече той. — Това е едничкият път, който ще ни спаси от ромейското господство. За да бъдем и си останем достойни и свободни люде, а не роби, които да гребат в ромейските триреми^[4], да превиват гръб след ралото за ромейските динати^[5], да строят пътища и крепости за ромейската сила и слава или да служат за развлечение на тълпите от Константинополския хиподром, ние трябва завинаги да се обединим и всички различия да изчезнат помежду ни. Вие, славяните, сте повече, но ние сме гръбнакът на ханството, негови строители и първи бойци. Както отделните пръсти на човешката ръка са слаби

всеки за себе си, така и ние не ще бъдем силни, ако сме разделени. Но свити в юмрук, единни против могъщия неприятел, ние сме страшна сила. Само тогава ще отстоим на ромейската мощ и на ромейското коварство. А... за новата вяра, знайте, против нея съм аз. Но няма да преследвам никого заради вярата му. Искам заблудените сами да осъзнайт колко е лъжливо учението на ромеите и докъде ще ни доведе то... Вие не знаете какво става сега в самата Византия. Християните там се избиват заради спора си да почитат или не иконите... Императорът Теофил затваря манастирите, а свещеници и монаси сипят проклятия върху му. Но затова, друг път...

Ханът се спря и помисли за миг.

— Хубаво, че дойдохте — завърши той. — Ще дойде време всички славяни да видят какво е била за тях държавата на българите...

Владетелят направи знак на един от стоящите наблизо боили:

— Настанете ги в удобен дом и да им се дава всичко необходимо. Когато потрябва, ще ги повикам — рече му той нарочно по славянски, за да го разберат пратениците. Славяните се отдалечиха с дълбоки поклони.

* * *

Два месеца по-късно, в средата на юни, войската на българите, предвождана от Персиан и Исбул, тръгна против Византия. И колкото по на юг навлизаше, толкова по-голяма ставаше българската рат от прииждащите славяни. Най-многочислени бяха дружините, които се присъединиха към нея в земята на смоляните.

Българите пометоха съпротивата на преданите византийски отряди. Навсякъде славянското население ги посрещаше като освободители. Край крепостта Филипи^[6] ромеите се опитаха да окажат по-сериозна съпротива.

— Кавхане, ти ще водиш дясното крило, аз — лявото, в средината да води князът Мирослав! — разпореди Персиан. Пълководците пришпориха конете си към построената войска. Миг по-късно високо се вдигнаха копията с конските опашки, хиляди острия блеснаха над воинското множество. Гръмко „Тангра!“ раздра въздуха.

Ханът препусна с коня си към дясното крило. Бойците въртяха оръжие и нестихващо го приветствуваха. Внезапно Персиан закова коня си, измъкна меч и го развъртя над главата си.

— Бойци! — извика той гръмогласно. — Очите на прадедите днес са отправени към нас. Ромеите потъпкаха договорите и навлизат в нашите предели, оплениват земите на долноземските славяни, измъчват нашите братя. Отдайте заслужено възмездие на коварния враг. Бийте го както по времето на славния Крум!

Многогласен вик гръмна в отговор. Персиан смушка коня си и продължи към дясното крило. Там го посрещнаха боилите Умар и Анеч.

Проечаха високо повели на български и славянски. Конната лавина се раздвижи и се спусна в три отделни ръкава с неудържима сила. Пълководци и бойци с върховно усилие препускаха да настигнат и оградят Персиан, който летеше на врания си кон.

Над ромейските редици грееха златовезани хоругви с образите на Христос, Богородица и светците. А най-високо над тях се извисяваше пряпорец, увенчан с позлатен кръст. Персиан отправи замъглен взор към него. Кръстът! Омразният символ, който разделяше неговия народ и сееше неверие и съмнение в старите обичаи и държавния ред, завещани от дедите! Кръстът, заради който трябваше да изгуби живота си чично му Нравота!... Очите на хана се наляха с кръв. Той развъртя меча си, див вик се изтръгна от гърдите му. Персиан летеше към ромейската рат, която го очакваше с наведени копия. Стената от ромеите нарасна на триста крачки пред него, когато първите бойци го догониха и оградиха. С неудържима сила българската стихия удари враговете. Вълна след вълна прииждаха шеметно и громяха бойния строй на неприяителя.

— Без милост! Бий! — ревяха багатурите. И „Тангра! Тангра!“ — ехтеше навред.

Смачкани хоругви с образи на светци се търкаляха под копитата на конете. И трупове на грозно разсечени хора и агонизиращи коне...

Ромеите не издържаха и обърнаха конете си. Оцелелите бягаха тъй бързо, че беше трудно да се догонят.

Войската на Персиана и Исбула завладя Серското поле.

* * *

Ханът заповяда на новата граница да се постави голям каменен надпис: „Ако някой търси истината, бог вижда, и ако някой лъже, бог вижда. Българите направиха на християните много добри и християните ги забравиха, но бог вижда.“

Персиан оставил силна войска да пази освободените земи. Но преди да поеме с останалите войски на север, към Плиска, той пожела победоносните бойци да преминат тържествено покрай него. Окръжен от велики и мали боили и славянски князе и първенци, владетелят поздравяваше победителите. Преминаха изпитаните конни полкове на непобедимата българска рат, идеха пешите славянски дружини, предвождани от конници — князе и жупани. Бойците приветстваха владетеля с цялото си сърце. Зададе се многочислена пеша дружина от русокоси и рижобрadi момци. В челото ѝ и покрай воинския строй пришпорваха конете си предводителите. Когато приближиха, ханът трепна и пребледня. Мнозина носеха бронзови или дървени кръстове на гърдите си. При все това един от конниците издигаше копие с конска опашка.

Ханът направи знак. Препуснаха ездачи с вдигнати ръце и спряха войниците:

— Стойте!

Персиан излезе напред.

— Отговаряйте кои сте и какви сте! — обърна се той гневно към предводителите им.

— От Велбъждската област сме ние, велики хане, в околните планини са поселищата на нашите люде — отвърна князът-предводител, като гледаше в лицето хана със сините си очи.

Персиан кимна с глава.

— От Велбъждско^[7], така ли? — изрече той. После ти изгледа смръщен.

— А какви сте и кои сте?

— Как какви?... Твои люде, ратници — отвърна глухо князът.

— Чувате ли ме? — гръмко извика Персиан на бойците. — Какви сте вие, по род какви сте?

Мълчанието се замени с едва сдържан ропот.

— Отговаряй! — кресна Персиан.

— Българи, българи сме ние, велики хане — отвърнаха в хор бойците от дружината.

Сега беше ред на владетеля да се смълчи. Той огледа мъжете от многобройното си окръжение и прехапа устни. До него се приближи с коня си Исбул.

— За тези има мълва, че са от някогашния многоплеменен народ на траките. Славяните са ги покорили отдавна и са им дали езика си — издума кавханът, като сочеше бойците с очи.

Персиан се смълча за миг. Значи тъй, вече всички, славяни и пославянчени траки, и всички, които населяват земята българска, се смятат за българи!

Ханът махна с ръка и възви коня си. Боилите повториха неговия знак и дружината продължи пътя си. „И Христовите последователи, и те се смятат за българи! И против ромеца с оръжие излизат...“ — продължаваше да разсъждава Персиан... Това вече бе ново... Създаваше се нова сплав, нов български народ. Идеше ново време, с нови обичаи и убеждения... Може би те щяха да сплотят в бъдеще народът български...

Конните и пешите дружины преминаха покрай своя хан. Вдигнали оръжия и пестници, бойците го приветствуваха...

Четиринаесет лета изминаха до края на Персиановото царуване. През тези години той води няколко войни, но и дълго преживя в мир. Неговото величаво дело беше обединяването на голямата част родствени славяни от юг и запад. С това оставил името си в историята последният езически владетел на българите, последният воин на Тангра.

Идеше часът на неговия приемник, който с новата вяра щеше да поведе българите към ново могъщество, но и към нови тежки изпитания...

[1] *Кавхан* — пръв сановник и непосредствен помощник на хана.

[2] *Таркани* — военачалник на отделна провинция. ↑

[3] *Овеч* — дн. Провадия. ↑

[4] *Трирема* — кораб с платна и гребци. ↑

[5] *Динат* — едър земевладелец във Византия. ↑

[6] *Филипи* — крепост в Южна Тракия, намирала се е между Драма и Кавала. ↑

[7] *Велбъждско* — Кюстендилско. ↑

ПОБЕДИТЕЛЯТ

Калоян, висок и блед, яздеше в челото на конната рат. Той гледаше пред себе си с невиждащи очи и сякаш само тялом присъствуваше върху белия кон.

Голямото, страшното дело бе вече назад. Нанесен беше първият жесток удар на Империята, удар, който всели страх и безсилна омраза у всеки ромеец. Той си припомняше хулите от крепостта:

— Варварино, ела, ела насам! Кожата ти ще одерем, българско куче, къс по къс ще те кълцаме!...

А после, когато Варна падна в ръцете му... Той пощади населението, но със защитниците — ромеи и западни наемници, разправата му бе жестока:

— В рова всички! И живите при убитите!

Такава бе страшната му повеля. В неговите уши още звучаха словата на отец Теодосий, духовника, който му бе дал търновският архиепископ Василий да го придружава в похода:

— Бой се от бога, царю! На връх страстната събота, това бива ли?

— А Василий Българоубиец на времето побоя ли се от бога? И къде беше самият бог тогава?... Когато избождаха очите на петнадесет хиляди...

— Не богохулствуварай, царю Йоане!

— Не богохулствуваам, припомням ти само... Знай, спрямо ромеите няма да бъда християнин. Спрямо тях ще карам по старозаветния закон — око за око, зъб за зъб! Много има да им връщаме на тях ние, българите!...

Отецът клатеше глава.

— Виждам, няма да се смириш ти. Докога безчеловечие и кръвопролитие, господи, докога?

* * *

В лето хилядо сто осемдесет и седмо, след неуспешната обсада на Ловеч, братята му го бяха дали заложник на византийците. Беше шестнадесетгодишен, но вече израснал красив, силен, висок. Людете говореха, че Йоан, наречен умалително Йоаница, и по душа е най-добрият от тримата. Може би защото най-често високите, едрите мъже са такива — с добри, благородни сърца, кротки и умерени в действията си. У Йоаница имаше и друго съчетание. Ръстът и телесната му сила съответствуваха на силата на духа и любовта му към знанията. На нея,

телесната сила, той гледаше като на нещо естествено, от бога дадено му преимущество. По-късно взе да му става неловко, загдето го зяпаха с удивление и се обръщаха подире му. Защото малцина можеха да се похвалят с такива качества. А в Константинопол някои от учените мъже го оприличаваха на староелински езически бог, макар че божествите на древните елини не са се отличавали никак с вродената свенливост на Йоаница...

Трите години, прекарани в Константинопол, твърде много промениха младия човек, макар външно да не се отразиха на неговата сдържаност. Тук той можа отблизо да види човешката поквара, да се сблъска с порока и да вкуси от него, а след това да се изпълни с отвращение. Тук знатният заложник стана свидетел на най-изтънчена и безпощадна жестокост, за която дори и не подозираше, че я има на този свят. Той с почуда и ужас слушаше за престъпленията на предишния император Андроник Комнин, както и за нечувано жестокия край на самия император, измъчван и рязан на късове по улиците на Константинопол и на хиподрома. И не преставаше да се учудва как тези нрави съжителствуват с изисканата култура и преголямата набожност на ромейските благородници, които не пропускаха случай да се отнасят с презрение и ненавист към „варварите“, населяващи планините и полята северно от Адрианопол, за които се изказваше съжаление, че някога Василий Българоубиец не е изтребил всички. Йоаница твърде често слушаше и разговори за лatinите — фръзи и немци, с които личният пратеник на император Исак II Ангел, Йоан Дука, сключи в Нюрнберг договор, потвърден с тържествени клетви от двете страни. Но ромеите със страх и нескрита омраза говореха за предстоящия поход на „западните варвари“, като припомнряха поразите и опустошенията, които бяха извършили преди четиридесет години, по време на Втория кръстоносен поход. И Йоаница бързо разбра, че цялата мощ на Византия би се стоварила безмилостно върху въстанала България, ако не я възпираше несигурното и опасно положение по границите ѝ, а и в самата нея.

На северозапад маджари и сърби бяха опустошили обширни земи и достигнали чак до Средец. Единствено женитбата на ромейския император с дъщерята на маджарския крал Бела III спря понататъшното настъпление на маджарите и на техните сръбски васали.

В лидийска Филаделфия се разгаряше въстание на Теодор Манкафа, което заплашваше да обхване цяла Анатолия.

Но над всичко, като най-голяма заплаха за империята, се очертаваше новият кръстоносен поход, който папа Инокентий III се готвеше да отправи за освобождение на гроба господен. Сведенията гласяха, че кръстоносната армия няма да бъде по-малка от 120 000 души. Наистина, имаше за какво да се тревожат ромеите в тези времена. Затова те и не стояха със скръстени ръце, а действуваха. Действуваха с всички свои стари изпитани оръжия и когато не достигаше военна сила, пускаха интригата и клеветата, подкупа и чашата с отрова...

Това, разбира се, важеше с твърде голяма сила и за България. Щом лично императорът, начало на голяма военна сила, не можа да сломи българското въстание, не трябваше ли по друг начин да се премахнат неговите предводители, да се внесе разкол сред първенците на възкръсналата българска държава, да се предизвикат кървави борби за власт и надмошie? Много са човешките слабости, които може да се използват — ламтежът за слава, за почести и богатство, за красиви и изкусителни жени и още много и много.

Голямата дипломация на Константинопол се готвеше да действува с всички сили.

* * *

Йоаница усети от самото начало за какъв го смятат в Цариград — едър и силен красавец с не много ум в главата. И той съзнателно подсилваше в много случаи вродената си доброта и жаждата да се поучи от ромейската мъдрост. Така привидно простодушният син на Хемус успя да заблуди хитрите си пазители и настойници. И те се запретнаха да му предадат изпитаните и утвърдени според тях от векове правила и истини, да му вдъхнат безмерно преклонение пред ромейската традиция и призванието на империята да властвува не само на полуострова и в Анатолия, но в целия свят.

Заради неговата телесна красота, доброта и послушание нарекоха го Калойоан или Калоян, което значи едновременно и „добрият“, и „хубавият“ Иван.

„Добрият“ Иван се стараеше да не си губи времето, докато е в ромейската престолнина. От него не остана скрито как императорът Исак II Ангел продава големите държавни служби на тези, които могат по-добре да му заплатят, видя непълноценните монети, които същият сечеше, за да ограбва населението, узна как императорските чиновници обираха народа. Можа да се убеди, че Исак Ангел облагодетелствува само знатните велможи, манастирите и църквите, а граби от отделни области непосилни такси и данъци.

Голяма мъка за ромейските първенци бе, че вече не могат да ограбват, както доскоро, Загорската земя или Мизия, както те наричаха освободената северна част на българските предели. Но засега им оставаше неизбродна Тракия и обширната Долна земя на югозапад, която ромеите зовяха Същинска България...

Засега... Сто седемдесет и три години след като Василий Българоубиец избоде очите на петнадесетте хиляди Самуилови войници...

* * *

Като не спираше да изразява въздорга си пред дълголетните постижения на Византия във всички области на човешките знания и изкуства, Калоян плахо, но настойчиво разпитваше за всичко с вид на прехласнат и заслепен от мощта на Империята варварин. Прочете и внимателно изучи много ромейски съчинения по история и военно дело — от Прокопий Кесарийски и Константин Багрянородни до „Стратегикона“ на Кекавмен и „История“ на Михаил Аталиат. Той можа добре да се запознае и с науките в прочутата Магнаурска школа. Там един от учените мъже, който разпалено хвалеше достойнствата на това първо в Империята висше учебно заведение, му разказа твърде много и за нейната история. Калоян не можеше да твърди, че всичко е запаметил. Но все пак запомни това, което сметна за особено важно. Тук, в този храм на науката, преди три столетия, по време на ректора Лъв Математик, прилежно и с успех бяха изучавали науките двама много способни студенти. Единият бе Константин, наречен философ, а другият — Симеон, синът на княз Борис-Михаил, кръстителя на

българите... Симеон, който по-късно се бе превърнал в страшилище за империята...

И Калоян неспирно мислеше. Когато братята му се захванаха с голямото дело, той беше още юноша. Не можа да вземе участие в походите, нито да води с оръжие в ръка освободителните отряди срещу ромейските тагми^[1]. А и когато пред храма на свети Димитрий прогласиха възкресението на българското царство, той стоеше само като сянка край тях. Красив, искрящ от младост, но само един неопитен хлапак, нищо повече... И добре, че се озова в Константинопол. Струваше си тук да преживее човек някое време, но по-умно и смислено. Такава беше и заръката на по-старите братя...

В ромейската престолнина Йоаница-Калоян научи и още нещо. Само преди няколко години в императорския дворец бе пребивавал сегашният крал на маджарите Бела III. Той не беше си губил времето тук само с празни удоволствия, а бе придобил висока образованост и широк кръгозор. За това се говореше сред висшите кръгове във връзка с новините, идващи от Маджарско. Разказваха, че никога досега това кралство не било тъй добре управлявано. А маджарският владетел сега сполучливо си служеше спрямо Византия с нейните методи.

Този урок Калоян никога не забрави.

И когато в късната есен на хиляда сто и деветдесета година успя с помощта на изпратени верни хора да избяга от Константинопол, освен гръцкия и латинския езици, които добре бе изучил в престолнината, той носеше в себе си и една друга неоценена придобивка — големия опит и разностранните знания на ромеите — доскорошните поробители и отколешни врагове на българите.

* * *

— Ей, ти ли си това? Още повече си пораснал. И си станал истински мъж!

Калоян бе в яките прегръдки на любимите си братя. Очите на Асен и Петър го гледаха светнали, с радост и гордост. Те не можеха да му се нарадват — на него, най-малкия, който ги надвишаваше по ръст и по сила.

— Как е там, как живя? Научи ли много неща? Ще има да разправяш!

През първите дни в Търновград Калоян неуморно трябаше да разказва за живота си през трите години заложничество. После погостува на двете си сестри, а след това Асен го повика:

— Сега ще вървиш в Овеч. Искам да ни покажеш на дело какво си научил във Византия. Поверяваме ти да управляваш голяма част от североизточните български земи. Знай, предстоят ни още много битки с Византия, но за да имаме успех, трябва вътре в страната да е спокойно. Да се поправят крепостите и пътищата, да се въведе строг ред в данъците и повинностите, да се осигури постоянен приток от люде за войската. Още си млад, но в ръцете ти поставям голяма власт. Ала и много ще искаме от тебе. Затова захващай се мъжката!

* * *

Заредиха се години усилини, години на изпитания. Щеше ли да оцелее България? През пролетта на хиляда сто и деветдесето лето кръстоносните войски, водени от германския император Фридрих Барбароса, бяха прехвърлени с византийска помощ в Анатolia и продължиха движението си на Изток. Малко след това по море и суза ромеите нахлуха в българските земи, като палеха и грабеха селата по пътя си. Стигнаха до Търновград, но не успяха да превземат нито една крепост. Уплашени от кумански нападения, византийците прибързано потеглиха обратно, но в една от Хемските клисури бяха връхлетени от многочислената рат на Асеня и напълно разбити. Придружен от малцина оцелели, императорът Исак II Ангел едва успя да се спаси. Три години по-късно Исак II Ангел приготви нова армия за нахлуване в България, но бе свален от престола и ослепен от родния си брат Алексей.

Българската рат, предвождана от Асеня, продължи да громи византийците още три години. През хиляда сто деветдесет и шесто лето бе разбита и войската, предвождана от императорския зет севастократор Исак, а самият той беше взет в плен. Асен се завърна победоносно в ликуващия Търновград и тук го сполетя това, което не можа да стори ромейското оръжие. Асен бе погубен от честолюбивия

болярин Иванко, подмамен от византийците. Заговорниците, начело с Иванко, скоро разбраха, че няма на кого да се опрат и побързаха да избягат във Византия, преди Петър и Калоян да пристигнат с войските си. В Търновград поставиха Петър за владетел.

Измина се още една година.

През един мрачен дъждовит ден в края на март при Калоян в Овеч въведоха двамина войводи, пристигнали от Търновград. Още щом съзря тревожните им и смутени лица, Калоян изтръпна. Зло предчувствие сграби сърцето му. Какво, какво е станало пак?...

Войводите се поклониха чинно.

— Твоя светлост, носиме ти лоша вест. В името божие, посрещни я като мъж — изрече един от тях.

Калоян не отвърна. Изправи се мълчаливо и хвана с железни ръце раменете му. Човекът сгърчи лице, приведе се от болка.

— Брат ти, царя Петра... Намериха го мъртъв, убит... Ромейско дело е, господарю... Царю на българите — издума с усилие войводата, привел лице пред огнените Калоянови зеници.

Как, как го нарече човекът?... Царю велики, царю на българите?... Значи и Петър го няма вече?... Ромейското коварство премахна и него... Така... така. Сам, без братска подкрепа бе останал... И двамата, неустрасимите, мъдрите, ги няма вече... А сега? Сега бе неговият ред. Да царува или да умре и той от византийска ръка. Той, добрякът Йоаница... И сякаш огнен дух се зароди в него, изпълни го целия, освети бъдното пред взора му...

Да царува и да победи или да загине. Претежко бе бъдното дело. Но той тепърва щеше да им покаже кой е Йоаница, наречен добрият Йоан, Калоян!

* * *

Беше решил вече. Нямаше да се спре пред нищо, за да се разплати с довчеращите поробители, мъчители и убийци. Злата сила на отмъщението бе пропълзяла в него още по време на заложничеството и сега започваше да иска своето. Ненапразно в онния години той изучаваше прилежно ромейските знания. Предстоеше да се види какво е научил.

В началото на своето царуване Калоян привидно се свърза с Иванко, когото ромеите междувременно бяха въздигнали в управител на Пловдивската тема. Жадният за слава и власт болярин, който трескаво строеше крепости и трупаше войски, скоро скъса с Империята и се обяви за самостоятелен владетел.

По същото време българският цар улесни Добромир Хръз, който управляваше в Струмица, да се отметне от византийците и да се обяви за самостоятелен владетел.

Подстрекан от Калояна, въстана и управителят на Смоленската тема Йоан Спиридонаки.

Сега вече българският владетел изпрати отделни силни отряди от българи и кумани, които пребродиха Южна Тракия, като нападаха и унищожаваха византийските гарнизони.

И ромеите усетиха големия, непримиримия противник. Империята получаваше рана след рана, губеше кръв и сила от действията и подстрекателствата на българския цар.

В „Похвално слово“ към императора византийският летописец Никита Хониат писа:

„А кой е този, който повдига върху ни оръжие и храни против нас бесен гняв? Като положил в своето седалище заоблачния Хем, като небесна твърд, и като въстал против тебе, той пуша оттам изкуствени мълнии като псевдокрониона Салмоней и е прекарал в това безсрамие вече цели години.“

Кой бе този, ромеите тепърва имаше да разберат.

В обстановката на строга тайна грижливо се подготвяше първият открит Калоянов поход против империята.

За да се отклони вниманието на ромеите, силна българо-куманска конница нахлу в Източна Тракия, превзе крепостта Констанция в подножието на Родопите и изравни стените ѝ със земята. И докато византийците отправяха бързо подкрепления нататък, голяма войска, начело със самия цар, стремително се отправи към здраво укрепения град Варна, единствената византийска крепост, която бе останала на север от Хемската планина.

Години наред в оръжейните работилници се ковеше и приготвяше оръжие и снаряжение за тази войска. За няколко дни преди похода бойците препасаха мечове, окачиха боздугани и бойни секири, нарамиха сулици, преметнаха колчани със стрели, стиснаха криви лъкове. С войската тръгна голям обоз от тежки каруци с колела, стегнати в железни обръчи, впрегнати в по три впряга коне или волове. Бойни колесници возеха пъrvите боляри и войводи. В каруците, покрити с черги и козяци, бяха увити метални и дървени части на обсадни машини, купчини каменни топки, заострени греди, дълги до четири разкрача. Някъде покривалата се бяха посмъкнали и откриваха черни греди, омотани с вериги, метални колела, лостове и халки. Всичко това бе изработено от най-опитните дърводелци и ковачи, ръководени от механици, които Калоян бе издирил отблизо и далеч.

Войскарите вървяха бодро, нарамили оръжията си. Наред с тях с бавен ход се движеха конните дружини, за да не се отделят от пешата войска и колите.

* * *

Като черен мравуняк плъпна многобройната българска войска край силната морска твърдина. Първото, което съзряха очите на пълководци и бойци, бяха няколкото бесилки, издигнати извън града. На тях се полюшваха почернелите трупове на български селяни с изкълвани очи. После научиха, че ги бяха умъртвили, загдето се мъчили да укриват храни от ромеите.

По кулите и зъберите се чернеше многобройна войска — ромеи и наемници — италианци и фръзи. Когато отделни конници и части понаблизиха стените, оттам прехвръкнаха пъrvите стрели, а заедно с тях екнаха хулни кръсьци и обиди към българите:

— Мръсни скити, варвари! Крепостният ров е предълбок, ще хвърлим там всички ви, мърши вонящи!

От крепостта заедно с предизвикателствата ехтеше и смях. По бойниците се пъчеха ромейски първенци и наемници, плащовете им пъстreeха наред с пряпорците, които се вееха на кулите, а броните им лъщяха на захождащото слънце. Мнозина размахваха оръжия и пестници.

— Къде е кучето Йоан, нека излезе напред! Или го е страх да не последва братята си? Скоро ще го изпратим при тях, ще се погрижим да не чака дълго! — долиташе от крепостта.

На другия ден бе велики четвъртък. Камбаните на Варна биеха, когато Калоян заповяда първия пристъп. Веригите тръгнаха бавно. В началото вървяха бойци с големи щитове, с дълги и къси копия в ръце. Следваха ги рояци лека пехота. По даден знак пещаците отдалече вдигнаха лъкове и обсипаха на няколко пъти бойците с облаци стрели. Зад стрелците пъплеха колони бойци с високи шлемове и кожени ризници. Някои носеха дълги заострени греди, а други — стълби. Но какво беше това? На известно разстояние след тях се движеха подобни на някакви змейове дървени чудовища на колела, които отвътре бяха бутани от войници. През нощта те бяха сглобени и пригответи за нападението.

Машините бяха различни по вид и големина — стенобойни машини — каменометки и тарани, стрелометки и такива, които бяха устроени да хвърлят заострени греди на повече от триста и петдесет крачки далечина. Но сред движещите се чудовища извисяваха снага няколко истински исполина. И когато защитниците на варненската крепост ги зърнаха, самоувереността им започна да намалява. Този дявол Йоаница не се шегуваше. Високите варненски стени, смятани за неприступни, щяха ли да устоят и сега?...

На около сто и петдесет крачки настъпващите вериги се спряха и сториха място на метателните машини, които изпълзяваха напред. Застрашително се изправиха греди, превързани с вериги, блеснаха назъбени колела, халки и куки, свързани с дебели въжета.

Но и обсадените не спяха.

По кулите светнаха огньове, проръбиха тръби, стрелометки отправиха стрелите си към обсадителите, със свистене полетяха камъни, изхвърлени от каменохвъргачки.

Българските бойци от предните редове прилекнаха зад щитовете. Други пъргаво заработиха край машините. Към крепостта литнаха гигантските стрели-греби, като град заваляха по зъберите големите обли камъни на каменометките. По даден знак от челниците нови рояци стрели се устремиха към неприятеля. И стрелометките на българите запратиха облаци стрели към обсадената крепост, а заедно с тях полетяха и огнени стрели, натопени в горящи смоли.

Битката продължи до вечерта, а на другия ден — разпети петък, се захвана с нова сила. Въпреки причинените разрушения бранителите на крепостта все още се чувствуваха сигурни зад високите и дебели стени. Упование имаха и в широкия ров, който опасваше крепостта. Но тук те грешаха.

В деня на страстната събота пред редиците на обсадителите излязоха подвижните обсадни кули с много колела, подобни на исполини, които по височина надвишаваха крепостните стени. Омотани бяха с прясноодрани, още кървави волски кожи, за да се предпазят от горящи стрели, а това им придаваше още по-зловещ вид. Вътре, в по-горната част на кулите, на стълби стояха изпитани бойци с обнажени мечове, секири и копия.

Ромеите посипаха кулите със стрели, някои от тях щръкнаха из кожите, захвърчаха и камъни, но всичко бе напразно. Чудовищата вървяха неумолимо напред, достигнаха рова, но не спряха и тук, а продължиха движението си. Предните им колела увиснаха над рова, после те се наклониха и с тръсък една след друга се опряха в крепостните стени, почти до самите бойници. Скритите вътре бойци с голяма храброст се втурнаха в бой с бранителите. Върволиците, които следваха кулите отдире, сега минаваха през тях и достигаха върха на крепостните стени. Други войски се катереха по самите наклонени кули, добираха се до стените и скачаха в кипежа на боя. Все повече и повече бойци преминаваха по обсадните кули в крепостта. Устремът на българите бе яростен и неудържим. Скоро изскърцаха и се разтвориха главните порти на крепостта. Навлезлите вътре българи спуснаха подвижния мост. Това и чакаше българската конница, която с тържествуващи викове нахлу във Варна.

В ранните следобедни часове победоносната войска сломи последната съпротива. Голямата и силна морска крепост отново ставаше българска. Последното ромейско гнездо, северно от Хем, бе унищожено.

Но това все пак беше само началото...

* * *

Тепърва предстоеше голямата борба за отвоюване на Тракия и Долната земя, предстоеше голямата борба за България с меч, ум и дързост. За това мислеше сега Калоян на връщане след своя първи победен поход.

На северозапад, в Моравската област, като нова заплаха се надигаха сърби и маджари и българският цар без забавяне изпрати силна войска, която успя да прогони нашествениците.

После дойдоха преговорите с папа Инокентий III. Като използваше интереса на римския първосвещеник към българите, които той искаше да привлече към католическата църква, Калоян се стремеше да получи признанието на папата за своето положение на законен български владетел. Царят търсеше също поддръжката на папа Инокентий III и в спора си с маджарите, които известно време продължаваха да владеят някои северни области в Моравско.

Между това задаваха се събития, които щяха да раздрушат из основи царствата и народите в югоизточната част на Европа.

Още от хиляда двеста и второ лето на запад бе започната подготовката на Четвъртия поход на кръстоносците.

Този път решението бе кръстоносната войска да тръгне на изток по море. Срещу добро заплащане Венецианската република предостави на кръстоносците огромна флота от военни и транспортни кораби. Но малко преди войската да отплува, при предводителите на похода се яви млад човек — синът на Исак II Ангел — императорът на ромеите до пролетта на 1195, когато бе свален от престола и ослепен от собствения си брат. Той молеше за помощ и съдействие да си възвърне бащиния престол. Предложението му се оказа добре дошло както за Венеция, така и за кръстоносните вождове.

На 8 октомври 1202 година подготвената във Венеция флота, натъпкана с рицари, щитоносци и обикновени бойци, напусна Адриатическото пристанище. По пътя си кръстоносната сила обсади и превзе християнския град Зара, който беше подвластен на маджарския крал. Така още в самото начало походът започна с изтребление и грабежи...

През лятото на 1203 година Исак II Ангел и синът му бяха възстановени на престола. Но управлението им не трая дълго. Те

изпразниха държавната хазна, заграбиха и имуществото на мнозина, за да се отплатят на кръстоносната войска, която продължаваше да стои край Цариград. Към така предизвиканото озлобление се прибави и ново — намерението на Исакангеловия син Алексий да подчини Цариградската църква на Рим. Избухналият бунт помете Алексий и баща му от престола, на който се възкачи новоизбраният император Алексий — пети по ред. Сега вече поводът за завземане на Цариград бе намерен. Срещу ромейската столица, останала почти без войска, по сула и море се нахвърли голямата кръстоносна сила. При втория пристъп на 13 април Цариград падна в ръцете на кръстоносците. Последва нечуван грабеж, унищожение и жестокости над населението.

Така, вместо да воюват с „неверниците“ и освободят „гроба господен“, кръстоносците унищожиха Византийската империя. За император на новата Латинска империя предводителите на кръстоносното рицарство посочиха фландърския граф Балдуин. В Тракия и земите на Егейска Македония бе образувано Солунското кралство, начело с графа Бонифаций Монфератски като васал на латинския император.

България се оказа между две войнствени католически сили — кралството на маджарите на северозапад и лatinите-кръстоносци — от юг и изток.

Като не прекъсваше връзките си с папа Инокентий III, Калоян следеше с беспокойство действията на западните завоеватели. Негови пратеници бяха проводени при новите съседи с предложения за приятелство и мир още когато лatinите обсаждаха Цариград, но те бяха отпратени с обиден отговор. Българският цар бе наречен слуга, довчерашен роб на Византия, който е длъжен да предаде владените от него земи на кръстоносците...

Беше лятото на 1204 година.

Вече четири месеца откак не съществуваше Византия. След като Калоян се увери, че лatinите не искат мир, той писа на папата с молба да предупреди южните му съседи да не предприемат нищо срещу българската държава. Защото и тя не им върши нищо лошо. Ако обаче те кроят и действуват срещу държавата му, българският владетел предупреждаваше папата да не го държи отговорен за това, което ще последва.

Съгледвачите, разпратени из южните гранични области, известиха на българския цар, че император Балдуин, съпроводен от голяма свита и силна войска, е тръгнал из Тракия да се разпорежда с покорените земи и ги разпределя между своите първенци. Силите, които Калоян беше събрал от българи и кумани, нарастваха с всеки изминат ден. И той взе бързо решение да се спусне на юг с част от тези сили. Още не беше решил окончателно да воюва, засега на юг го тласкаше любопитството. За тези хора, облечени цели в желязо, с блестящи шлемове с наличници, украсени отгоре с пъстри пера, с плащове, на които бяха извезани кръстове, за тяхната гордост и надменност, за жестокостта им към покореното население беше слушал достатъчно той... Много нещо бе чул Калоян за тези освободители на гроба господен и все му се искаше лично да се запознае с тях. И за да прецени доколко са верни приказките за чутовната сила и непобедимост на тези нови владетели на Византия и Цариград, които, вижда се, към българите изпитваха единствено чувство на незачитане и дълбоко презрение. С незачитане и пренебрежение кръстоносците се бяха отнесли и към всички тези ромейски първенци, които бяха предложили да им служат... Презрение, придружено с открита подигравка, а често и с грубо насилие, лatinите бяха проявили и към православните духовници.

И така Калоян с добра войска се спусна на юг. Отиваше лично да се запознае с новите си съседи...

Случи се така, че предните Калоянови съгледвачи се натъкнаха на един отряд латини, който се беше доста отдалечил от главния императорски стан. Като сведоха копия надолу, четворица от тях подкараха към лatinите. Един от съгледвачите, по име Павел, бе дубровничанин, отдавна преселен в България. Беше ходил по търговия в земята на франките и знаеше езика им. Той боязливо побутна коня си и излезе напред с вдигната ръка:

— Поздрав от господаря на българите! Идваме с мир по царска повеля.

Неколцина сержанти и бойци, които бяха стиснали копията си, готови да се сражават, облещиха очи.

— Искам да говоря с някои от вашите благородни сеньори по поръка на моя господар — продължи Калояновият човек.

— Ти откъде знаеш езика ни? — запитаха го сержантите в отговор. Павел им обясни и те му посочиха на юг.

— Ето там наблизо са нашите. Ние сме от дружината на сеньор Пиер дъо Брашьо. Можеш даже и да го видиш оттук, макар че той е малко дребничък — добавиха, като се усмихваха. Павел и другарите му отправиха погледи нататък. Групата не беше далеч, но лицата на хората не можеха да се разпознаят. Придружени от двамина сержанти, те подкараха към тях. Скоро настигнаха група от около тридесет ездачи. Повечето бяха слезли от конете, които пасяха наоколо. Един от кръстоносците се разхождаше наоколо и отдалеч гледаше към тях с ръка над очите. Беше необикновено висок — стърчеше с цяла глава над най-едрите. Когато пратениците наблизиха, високият се метна на коня си и застана в очакване като същински исполин.

— Ето, това е нашият сеньор — представиха го сержантите.

Павел се поклони дълбоко от коня си с ръка на гърдите. Разказа му за молбата на българския цар. Посочи троицата си приджужители.

— Те са воеводски синове. Нека останат тук като залог за твоята безопасност. Имате думата на българския господар, че косьм няма да падне от главата на тези, които биха се отзовали на поканата му.

Пиер дъо Брашьо помисли за миг, поглади червеникавата си брада и се усмихна.

— Какво пък, всеки знае, че Пиер дъо Брашьо не е от страхливите. Ако се позабавя, известете на императора — добави на своите хора той. — Ще отида, макар че един дъо Брашьо струва не трима, а три хиляди като тези — посочи той пратениците. Показа да му подадат плаща с кръстните знаци, наметна го и позова трима от сержантите.

— Вие ще дойдете с мен при власите^[2]. Щом те искат да ни видят, нека и ние ги видим отблизо.

Знатният сеньор, придружен от тримата си телохранители, се отправи към българския стан, воден само от Павел. Пред стана ги посрещнаха конници, които с учудване и любопитство впериха погледи в дългата мършава фигура на рицаря. Павел им каза кого води и те бързо възвиха конете си, като препуснаха обратно в луд бяг. Дубровничанинът накара латините да позабавят хода на конете си. И когато групата съвсем наблизи стана, пред палатките излязоха неколцина конници в скъпо облекло, които тръгнаха срещу им. Беше

твърде любопитно да се видят двете групи, водени от по един гигант. Защото излязъл бе да посрещне дъо Брашъо самият цар на българите, който по ръст не му отстъпваше. Изразителното скулесто лице на Калояна срещна учудения, малко объркан поглед на латинеца. Царят вдигна ръка за поздрав:

— Добре дошли, знатни чужденецо, ти и твоите приджужители. Радостни сме, че можем да ви посрещнем като драги гости в нашия стан, на наша земя.

Павел превеждаше Калояновите думи, а рицарят си даваше вид, че любезно ги слуша. Но към края лицето му се смрачи.

Той едва забележимо се поклони.

— За поканата и добрите думи, сеньор, благодаря... А за земята нека предоставим на бъдните дни да определят чия е.

Павел трепна, но прилежно преведе дума по дума. А обръщението „сеньор“ предаде като „господине“. То беше равнозначно на „господар“ и не смути Калояна. С нищо царят не издаде чувствата си и за сегашните думи. Строгото му лице даже се оживи в усмивка. Като даде знак на гостенина да мине напред, той подкара коня си до него. От лявата страна на рицаря мина Павел. Калоян заговори полека:

— Това, което чух, е много интересно за мене. И все пак позволявам си да запитам, знатни чужденецо, нямаете ли си достатъчно земя там при вас, та сте дошли тук толкова далече?

Пиер дъо Брашъо погледна царя и вдигна вежди. Леко подръпна поводите на коня си и устните му се обтегнаха в слаба усмивка. Искрици пробляснаха в сиво-сините му очи.

— А не сте ли чували как великата Троя е била разрушена и чрез каква хитрост? — запита в отговор той. Калоян и окръжаващите го си размениха погледи.

— Не само сме чували, но и нещичко сме прочели. Запознати сме с това повече от мнозина други — отвърна сдържано царят.

Сеньор Piер сви рамене.

— Е, щом знаете, това е добре. Троя беше на нашите прадеди. Тези, които се спасиха, избягаха там, откъдето идеме ние. И понеже това беше земя на нашите прадеди, ние дойдохме тук, за да завоюваме пак тези земи...

Неусетно бяха стигнали до царския шатър. Притекоха се слуги и бойци и помогнаха на рицаря и телохранителите му да слязат от

конете. Вътре в широкия шатър ги очакващите голяма кръгла софра, застлана с пъстра покривка, отрупана с угощения. Всички насядаха и макар да не беше по обичая на рицарите да сядат на трапезата с оръженосците си, дъво Брашъо не каза нищо. Калоян с любезен жест покани гостите си, но когато забеляза мигновено колебание в лицата им, той направи знак на един от слугите, който му отсипа от блюдата. Царят опита поред от всичко. Сякаш засрамен, Пиер дъво Брашъо не го дочака и потопи къшет хляб в дъхавия сос. Сержантите последваха примера му и с голяма охота се нахвърлиха върху ястията.

Сеньор Пиер и другите не отказаха и от яденето, и от гъстото тъмночервено вино, което слугите постоянно им доливаха в тежките сребърни чаши. После им помогнаха да се качат на конете и със свита придружители ги изпроводиха близо до техния стан. Оттам се върнаха тримата заложници.

* * *

Две седмици по-късно Калоян се завърна в Търновград. Тук го очакващо необичайно пратеничество. Гръцки първенци от цяла Тракия, прокудени от своите владения, други — сами напуснали ги, се бяха събрали тук в Царевград Търнов с предложение до българския цар. Те му предлагаха помощ чрез въстание на всички гърци от Романия, както се наричаше тогава тракийската земя. Предлагаха му и му обещаваха титлата император, ако воюва дружно с тях до избиването на всички франки и ако ги признае тях, ромейските владели, за свои. Калоян слушаше словоизлянията на измъчените и озлобени хора, множеството от които бяха предлагали своята вярна служба и на лatinите, но бяха отблъснати позорно и жестоко. Той обхождаше с поглед брадатите лица и търсеше скритото притворство, лъжата и двуличието. Острият му взор принуждаваше не един от тях да наведе очи. Но каквито и да бяха истинските им чувства, в едно ромеите бяха безспорно искрени — в крайната си, фанатична омраза против ненавистния завоевател. Тази омраза бе достатъчна сега, за да обедини силите на българи и ромеи. А колкото до титлата ромейски император... Струва ли си сега да се мисли за този блян на Симеона...

Съюзът за общи действия против лatinите бе скрепен с тържествени клетви от двете страни.

* * *

Като помитаща стихия се втурна голямата българска войска през ранната пролет на 1205 година. Тежковъръжени конни полкове, многочислени дружины и пешаци с дълги копия, тежки брадви и мечове, хилядна лека куманска конница. И докато многочислената рат се спускаше на югоизток, там един след друг избухваха пожарите на бунта и възмездието. Първа въстана Димотика. Тамошните гърци избиха и плениха по-голямата част от франките, които владееха града, а малцината, които се спасиха, побягнаха към Адрианопол. Но и в тази голяма крепост жителите не закъсняха да въстанат. Тук също малцина от лatinите успяха да се спасят.

Известията за бунта, които едно след друго тревожно пристигаха в Цариград, смутиха силно император Балдуин и неговия приближен, изтъкнатия пълководец граф Луис дъо Блоа. А лошите новини продължаваха да прииждат, защото гърците въставаха навсякъде и убиваха всички лatinи, които успяваха да заловят. Последните новини гласяха, че оцелелите лatinи от Адрианопол успели да се доберат до град Аркадиопол^[3], но и там не се осмелили да останат сред настърхналото гръцко население. Някои се оттеглили в крепостта Цурулон^[4], но голяма част от дирещите спасение не се осмелили да останат там, а продължили бягството си към Цариград. Тук император Балдуин очакваше войската на брат си Хенрих, която воюваше отвъд Хелеспонта, в Анатolia. И когато значителна част от войските премина морската теснина и се озова в Цариград, Балдуин възвърна своята смелост. Край него бяха най-изпитаните и верни пълководци от началото на големия поход: Матъо дъо Валинкур, Макер дъо Сен Менехул, Роберт дъо Ронсоа. Императорът, начело на всичките си налични сили, побърза да се отправи на поход срещу бунтовните области. Преди него на северозапад се отправи със силен авангарден отряд друг изтъкнат пълководец и предводител — маршал Жофроа дъо Вилардуен.

При крепостта Никица^[5] отрядът на Вилардуен се присъедини към основните сили, водени от императора. Тук през нощта направиха голямо съвещание и на сутринта се отправиха към Адрианопол. Когато наблизиха високите стени на голямата крепост, всички видяха не само струпани по бойниците ромеи, но и бойните български стягове, които се развояваха по кулите — зелени знамена с лъвско изображение, червени и жълти — с изображение на пантера, за които някои казаха, че са личните пряпорци на българския цар. Балдуин разпредели войската си на бойни отряди, които се настаниха главно срещу двете врати на крепостта, определи и местата на стенобойните машини. Така войската престоя три дена, без да предприеме друго освен подготовка и потягане на машините си, с които смяташе да подкопава и разбива стените.

На четвъртия ден, откакто бе обсаден Адрианопол, пристигна нов голям и силен отряд в помощ на Балдуина. Това бяха венецианците, начело със своя дож Енрико Дандоло, на който, макар да беше стар и полусляп, не липсваха дързост и енергия. Но голямата радост на лatinите трая кратко. Вече бяха достигнали първите известия, че Йоханис, краят на българите, идва на помощ на обсадения Адрианопол с голяма и силна българска войска и около четиринадесетхилядна съюзна куманска конница.

Настъпи Великден — десети април, лето хиляда двеста и пето. Нови и нови съгледвачи пристигаха в лагера с тревожната вест: „Йоханис иде!“ Тогава френските и венецианските благородници се събраха на съвет. Решено бе маршал Жофроа и Манасе от Ил да пазят, лагера, а императорът, начело на голямата част бойни отряди, да излезе напред, ако българите наблизят и се започне битка.

Дойде 13 април, сряда, от светлата седмица подир Великден. Сведенията гласяха, че Калоян е съвсем близо — разположил е стана си на две левги от лatinския лагер.

* * *

В българския лагер вече всичко беше готово за предстоящото нападение. Конните и пеши полкове и дружини на българите стояха по местата си в боен ред. До тях, от северната им страна, в три дълги

успоредни линии, всяка от по три реда ездачи, пъстрееше куманската конница. Калоян, придружен от воеводи и кумански първенци, за сeten път обхождаше войските. До него яздеше Коча — пълководецът на куманите — с широко рижобрадо лице, с железни доспехи и позлатен висок шлем. Позлатен крив меч се полюляваше от дясната страна на врания му кон.

Калоян, на бял кон, висок и снажен, със златен шлем и скъпи доспехи, с развята алена плащеница, приковаваше погледите на всички войски. Лицето на царя беше напрегнато, а в очите му гореше необичаен огън. Лек южняк галеше воинските лица, поклащаше многобройните пряпорци, гонеше разкъсаните облаци в небето и разкриваше светлата небесна синева. Наближаваше обед. Царят се наведе и пощушна нещо на Коча, който мълчаливо сложи десница на гърдите си. След това внезапно се сниши на коня и препусна вихreno покрай бойците си. Спря внезапно пред средината и изтегли кривия си меч. Високо проеча повеля. Изведнъж първите три реда кумански конници препуснаха ведно с пълководеца си напред.

Бойният вик на връхлитащите кумани завари повечето от рицарите, сержантите и бойците заети в обяд. Благородниците наскачаха от трапезите си и в безредие се затичаха към конете. Повечето се хвърлиха да преследват конниците с островърхи кожени шапки, облечени в овчи кожуси, които възвиха конете си и се понесоха обратно с бързината на вятъра. Но когато преследвачите понечиха да се върнат обратно, куманите се повърнаха, опънаха лъковете си и многобройни стрели бръмнаха във въздуха. Ранени бяха много от конете.

В лагера император Балдуин повика бароните. И всички признаха, че са извършили голяма лудост с това необмислено преследване. Решено бе, ако Калоян настъпи отново, всички да излязат в боен ред пред лагера в очакване на нападението, без да напускат местата си. Тази заповед бе предадена на бойците в целия лагер. На благородниците маршал Жофроа и Манасе от Ил отново бе наредено да пазят със своите войници бойния стан откъм града.

Неспокойно премина нощта срещу 14 април. В ранната утрин епископ Пиер от Витлеем в съслужение с други духовници отслужи тържествена служба. Дойде време за обяд и тъкмо когато всички се бяха нахранили, до самия лагер екнаха диви крясъци. Рояци стрели се

забиха в шатрите. Сякаш изпод земята бяха изникнали куманските нападатели. Първи се затича към коня си граф Луис дъо Блоа, следван от хората си. Лицата на латини и венецианци бяха изкривени от ярост. Това вече беше много. Сега ще има да видят мръсните варвари!

Тръбни звуци огласиха просторната влажна равнина пред Адрианопол. Отряд след отряд напускаха лагера и начело със своите барони, цели в желязо, се спуснаха да преследват куманите.

— Сир, граф Луис ви предлага да го последвате — дотърчаха сержанти при императора. Но този призив не беше нужен. Оръженосците вече бързо навличаха тежките бойни доспехи на светлокосия император. Мигове след това, окръжен от най-изпитаните си рицари, той препускаше подир нападателите. Нищо от това, което всички бяха решили вечерта, не беше спазено...

Калоян наблюдаваше от нисък хълм развитието на сражението. По негов знак нови и нови кумански отряди се понасяха към бойното поле. Когато се разбра, че почти цялата кръстоносна сила пред Адрианопол се е хвърлила в преследване на леките кумански отряди, царят сърчи презрително нос, после отметна глава и се засмя с остьр зловещ смях.

— Боже, боже! Нима тези хора победиха могъщата Византия и наплашиха цял свят? Нищо, време е да видят как се воюва и кого имат срещу себе си!

И пак заедно с всичките си воеводи царят погна коня си пред построените полкове. В ръката на Калоян блесна меч, с който той поздравяваше отделните бойни отряди. Див рев огласи хълмистата равнина. Хиляди сулици се завдигаха и сваляха заканително, мечове свирепо биеха връз щитовете, бурно се размахваха безчет пъстри стягове с изображения на лъвове и пантери.

Калоян се отдели малко настрана. Високо вдигнат блестеше в юнашката му десница позлатеният меч.

— Българи! — извика той гръмогласно. — Ето разбойниците, хвърлиха се да гонят нашите братя — куманите. Близо са вече тези, които в името на светия кръст убиват и оскверняват, плячкосват, заробват. Дошли отдалеч да опленяват и грабят земите ни, те се прикриват зад Христовия кръст и лъжат наивните, че са тръгнали да освобождават гроба господен!

Калоян си пое дъх, помълча за миг и посочи с меча си:

— Сега сами влизат в капана, в тези мочурливи места! Братя, един не трябва да остане! Готовете арканите и брадвите, тежките копия! Напред!

Ревът на войските стана оглушителен. Юрнаха се всички български полкове и останалите кумани. Само един силен отряд тежко бронирана конница остана на мястото си.

Стотици и хиляди обнажени мечове блестяха в яки десници. Една след друга стените от копия се удряха в кръв и желязо. Така връхлетяха последователно на вълни, на вълни няколко реда конници. После следващите конни полкове изчакаха гъстите редове на пешаците, въоръжени с бойни секири, копия, с куки и аркани. И заедно отвсякъде връхлетяха на бронираните латински отряди, които се топяха под ударите им.

— Божи гроб! Божи гроб!

— Ерусалим! Ерусалим!

И „Бог го иска!“ — загълхваха бойните редове на рицарите, удавени в оглушителния боен рев на българи и кумани, които с небивало настървение ломяха редиците им. Тежката рицарска конница, разпокъсана на сражаващи се безредно групи, затъваше в мочурливите места, с които бе прошарена тази част на равнината. Един след друг падаха железните конници, стегнати в примката на аркана, безмилостно съсичани с брадви, пронизвани с безброй сулици. Отделните заградени рицарски групи се биеха с отчаянието на обречени. Граф Луис, ранен вече на две места, получи и трети удар, който го свали от коня. Притече се рицарят Жан дьо Фриез, вдигна го от земята и го качи на коня си.

— Оставете ме! Не мога да оставя императора! — извика раненият. После от устата му потече кървава пяна, главата му клюмна и той издъхна. А над бойното поле отекнаха нови тръбни сигнали. Последната запасна сила на българите — тежката конница, връхлетя на полесражението, водена от самия Калоян. Бронираните бойци с тъмни развети плащове и щитове с лъвски изображения приличаха на развихрени дяволи. Последната защита на рицарите бе сломена.

Срещу Балдуин вдигна коня си сам царят, изби със страшен удар меча от ръцете му, с втори удар от широката страна на меча си върху шлема му го повали на земята. Нахвърлиха се връз него многобройни

българи, вдигнаха го и извиха ръцете му. Овързан с вериги, Балдуин се запрепъства след коня на един от воеводите.

Полесражението северно от Адрианопол се покри с многобройните трупове на убитите кръстоносци, сред тях — мъртвите българи и кумани. В тази велика битка погина цветът на латинското рицарство. Тук паднаха най-изтъкнатите кръстоносци: епископ Пиер от Витлеем, братът на граф Жофроа — Етиен дьо Перш, братът на графа на Невер — Рено дьо Монтмирай, Матъо дьо Валинкур, Роберт дьо Ронсоа, Жан дьо Фриез, Готие дьо Ньой, Фери д'Иер и неговият брат Жан, Балдуин дьо Ньовил и много други.

Късно вечерта малцината, които бяха успели да се спасят, запалиха в латинския лагер дълга редица огньове, за да заблудят българите и под закрилата на мрака побягнаха на юг...

Никога след този тежък удар Латинската империя не можа да се оправи и възстанови напълно...

* * *

Калоян писа на папата, че битката при Адрианопол е резултат от предизвикателството на латините, че той е бил заставен да защища земите си. И бог, който „се противи на горделивите и дава благодат на смирениите“, му е дал победата...

Войските на българския цар продължиха войната против латините през цялата 1205 и 1206 година и навсякъде победиха. Голяма част от Тракия и цялата Долна земя бяха освободени и включени в пределите на българската държава.

Скоро след победата при Адрианопол съюзните отношения между българи и гърци започнаха да охладняват, а в Пловдив местните ромейски първенци открито се отметнаха от съюза си с Калоян и поставиха за върховен предводител един измежду тях на име Алексий Аспиет. Това предизвика страшния гняв на българския владетел. Подкрепен от местното българско население, в това число и от еретиците — павликяни и богомили, обитаващи край Пловдив и в града, той ги завзе и срина стените му. Бунтовническите предводители бяха наказани със смърт.

Но в някои райони на Тракия съвместните действия на българи и ромеи продължиха още дълго време.

* * *

Година и половина след като падна в плен у българите, императорът Балдуин завърши живота си. На цариградския престол встъпи неговият брат Хенрих. Той побърза да сключи съюз със своя васал — солунския крал Бонифаций Монфератски, за общи действия против българския цар. Но и тези планове на лatinите бяха осуетени. В началото на месец септември 1207 година българите устроиха засада на Бонифаций, който идваше от Мосинопол на път към Солун. Кралят бе убит, а отрязаната му глава — изпратена на Калоян, който по същото време, начело на много голяма войска, наблизаваше Солун.

Силната и голяма солунска крепост, оградена с високи и яки стени, бе заобиколена с плътен обръч от многобройната българска рат. Голям брой стенобитни машини запълзяха край града и застанаха на определените им места пред стените. Защитниците на крепостта с ужас наблюдаваха приготовленията на многочисления и силен враг.

Тогава внезапно смъртта връхлетя прославения български владетел и наложи да се прекратят военните действия. Беше сложен край на обсадата на Солун.

Новината за смъртта на този, който за краткото управление през своя млад живот постигна чутовни победи над всичките си врагове, се разнесе бързо по близки и далечни земи. Разни легенди бяха създадени по повод внезапната Калоянова смърт. Според едни търновският владетел бил погубен от самия защитник на Солун — великомъченник Димитрий. В по-ново време смъртта му се обяснява като последица на заговор срещу него. Други смятат, че гърци и латини, обединени от общата си смъртна ненавист към Калояна, са успели да организират убийството му.

Големият византийски историк Георги Акрополит, близък съвременник на тези събития, също е познавал легендите. Но той пише, че българският цар е починал вследствие на „плевритска болест“ — остро белодробно заболяване.

А житието на свети Сава Сръбски ни съобщава, че Калояновите пълководци след смъртта на владетеля извадили вътрешностите му и осолили отвътре тялото, а после го отнесли на север в столицата Царевград Търнов, за да бъде погребан там.

Всичко десет години продължило бляскавото Калояново царуване. Но това били години на сияйни победи над враговете. През тези десет години Йоаница-Калоян се постарал да отмъсти за престъплението, извършвани над българския народ от византийци и латини, като ги сразил по всички бойни полета. От тях получил и различни хулни имена: Скилойоан^[6], Злоумният, Ромеоктон^[7]. Но за своя български род той завинаги си останал добрият и обичан Йоаница-Калоян-Калиянчо, когото с дълбока почит и признание зовели ПОБЕДИТЕЛЯТ.

* * *

През 1972 г. при археологически разкопки до църквата „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново бе открито погребение на мъж със златен пръстен с надпис в негатив „Калоянов пръстен“ върху плочката. Пръстенът е с тегло над 61 грама, изработен от самородно злато. В центъра на плочката, окръжено от надписа, е гравирано изображение на животно, което по мнението на специалистите е най-вероятно *барс* — древен вид леопард.

От книгата на Веселина Инкова „Калояновото погребение“, издадена от издателството на БАН през 1979 г., е видно, че в резултат на щателните технико-лабораторни изследвания е установено: погребаният е висок (188 см) и силен мъж на около 40-годишна възраст. Смъртта е настъпила в периода юли-септември. Установено е също, че погребението е забавено с 6–8 до 15 дни, което свидетелствува, че смъртта е настъпила извън Търново, а това пък е наложило осоляването и пренасянето на трупа. Погребението е било изключително богато (със златовезани дрехи и покривала, червени обувки и др.), както подобава на най-висш ръководител и военачалник.

Доказано е също, че пръстенът многократно е бил използуван за подпечатване.

Всичко това, заедно с още много други данни, установени при направените проучвания, са дали основания на българската историческа наука да приеме работната хипотеза, че погребаният в този гроб знатен воин е именно българският цар Калоян.

[1] *Тагми* — отряди на столичната дворцова войска. ↑

[2] *Власи* — така някои кръстоносни рицари са наричали българите. ↑

[3] *Аркадиопол* — укрепен град в Югоизточна Тракия. ↑

[4] *Цурулон* — укрепен град в Югоизточна Тракия. ↑

[5] *Никица* (Малка Никея) — крепост, която се е намирала при сегашното село Хафса — Одринско. ↑

[6] *Скилойоан* — Куче Йоан. ↑

[7] *Ромеоктон* — Ромеоубиец. ↑

ПЪРВИЯТ

Развалините на село Ореховица още димяха, когато конницата, а след нея и пешото войнство преминаха през него.

Ивайло мълчаливо наблюдаваше от коня си разсипаното селище. Очите му бяха навикнали на такива гледки. Порутени и изгорели колиби, обезобразени трупове на жени с разкъсани дрехи, натъркаляни по дворища и стъгди, изтърбушени дечица, обезглавени мъжки трупове...

Но сега не можа да сдържи въздишката си.

— Това, Стане, значи била дружината на Тогрула... Изтребихме безчет от тях. Мислехме, че с татарите се свърши вече в земята българска...

— Онзи, когото заловихме завчера, нали ти каза — отвърна момък със скучесто лице, който яздеше до предводителя, — че това била последната дружина, която Ногай пращал отвъд Истъра. На бакаула^[1] Тогрул и Таная-бег е било заръчано да те заловят жив или мъртъв.

Вождът помълча за миг. После запита:

— Къде старецът от селото ти показа, че са тия кучета?

— Хей там. Под горичката са спрели на стан — посочи младият войвода. — Казали му, че търсят Ивайло-Бърдоквата. Жив щели да те накълцат, а за главата ти буренце с мед приготвили — да я носят на хана си... Това свари да каже дядото и до вечерта умря. В корема го намушкали — изрече бавно Стан. Изруга, а след това погледна с присвити очи към Ивайло. Суровото едро лице на снажния светлоок загорски войвода Стан се оживи в лека усмивка.

— Е, добре — добави той, като поглади на два-три пъти въсите си. — Този път сами са ни дошли на гости. Време е вече да свършим с всички.

* * *

Татарите бяха опънали шатри на издигнато място, закрито с гъста букова гора от север и запад. В лагера на няколко места се печаха на шишове телета и овни. Зад набързо стъкмена ограда се бълскаше, мучеше и блееше плячкосаният добитък.

Копия с набучени окървавени човешки глави стърчаха край шатрите.

В бакаулския шатър на Тогрул, богато украсен с пъстри кожи, се бяха събрали на съвет предводителите, но то беше едновременно и угощение... Когато в късен следобед нойоните и тарханите се разотидоха, тук останаха само Тогрул и Танай. Тогрул плесна с ръце няколко пъти. Малка бяла ръка, накичена с гривни, отдръпна пъстрата завеса. Две малки робини влязоха с поклон. И двете бяха русокоси и белолики, отвлечени още като деца от белоруските степи.

Бакаулът мълчаливо им посочи разхвърляните кости и други остатъци по ниската трапеза и около нея и те започнаха да разтребват.

Като бършеха мазнината от всите си, Тогрул и Танай излязоха навън. Първият беше по-висок, широколик и грозен. Рижата му брада и зеленикавите очи издаваха, че в неговите жили монголската кръв е силна примесена с друга. Танай, по-дребен и мургав, с рядка брада и тънки мустаци, бе типичен представител на татаромонголите.

Двамата се отправиха бавно към горичката.

— Е, Танай, ще бием ли тези дни проклетия Лахана. Или може би царят и знатните ще излязат да се сражават с нас — обърна се той към помощника си.

Танай поклати глава.

— Не ме е страх от смъртта, но ще ти кажа, гнети ме зла мисъл. Българите са като дяволи.

Тогрул се поспря:

— Ти ли рече това... Не прекосихме ли комай цялата земя между Голямата река и Хем?...

Танай въздъхна и скръцна със зъби.

— Е, и какво остана от нас? Хиляди намериха смъртта си тук...

— Какво ми разправяш, опомни се! — нахока го сърдито бакаулът. — Търновският цар не го бива за нищо. Той едва събира по малко войска да пази себе си. Болярчетата, оставени тук-таме по милостта на Ногая-хан, треперят от страх в твърдините си. Нали още преди седмица ни пресрещнаха техни пратеници от Мокрен и Пачево с дарове... Кой ще излезе срещу нас? Лахана-пастирят ли? Нека дойде, ние за него сме тук. Жив ще го одера със собствените си ръце...

— Търновският цар и властелчетата не влизат в сметката — отвърна твърдо Танай. — Но Ивайло-Лахана е опасен. Съbral е безчет селяци край себе си. Колко от нашите погубиха неговите тълпи? Къде другаде е бивало това?

Широката уста на Тогрул, с едри квадратни зъби, зина в усмивка.

— Ние, потомците на Темуджин^[2], завладяхме половината свят. Крале и султани влачехме за опашките на конете си. Сринахме големи царства, които се смятала за непобедими... Та тука ли, в тая земя истърска ще се плашим? И от кого? От един свинар. Защото той пасял прасета преди, той — Ивайло-Лахана, Бърдоквата... Но него като го хванем, ще го накажем за назидание на всеки, който би се осмелил да застане на пътя ни...

Утрото изгря свежо и ведро. Ниското слънце бързо се издигна над гората и освети върховете на шатрите и клонките на заслоните ѝ в двата стана.

В лагера на Ивайло цареше движение още от тъмно. Пешаци и конници потягаха за сетен път оръжия, доспехи и такъми, подтичваха и препускаха към отредените им места, оформяха се бойните редици.

Ивайло, в броня с висок железен шлем, възсядаше едрия си сив жребец. Набит войскар удържаше с мъка буйното животно.

— Повикай Кънчо, къде се бави — махна вождът на войскаря.

Първи на кон пристигна Стан, малко след него дойде и Кънчо — девинският войвода.

Тримата доближиха конете си и за последно преповториха плана на битката.

След това излязоха пред приготвената войска. Ивайло огледа войскарите, изправи се на коня си и заканително посочи с пестник.

— Сега ще види татаринът как се граби и пали!

Вдигна като перце тежка бойна секира и я развъртя над главата си.

— А сега напред, момци! Кръвника да хванем право за гушата! — прогърмя гласът му.

Конницата, застанала от двете страни на пешите редове, препусна в различни посоки.

А масата на пещаците, подредени в дълбоки колони, се отправи към вражия лагер.

* * *

В татарския стан дотичаха съгледвачи и се проснаха в краката на бакаула Тогрул.

— Лахана иде! — едва свари да продума пресипнало един от тях и посочи на юг.

Рогове огласиха простора, последваха викове, конски тропот и гълч. С необикновена бързина конниците в кожени дрехи, запасани с оръжия, преметнали колчани, натъпкани със стрели, с кръгли щитове и дълги копия образуваха бойния ред. Над конницата се развояваха конски опашки, стърчаха бончуци с полумесеци и слънца.

Пред дългите конни редове препускаха с конете си бакаулът Тогрул и тарханите Танай-бег и Богур.

Пред войската излезе Тогрул с позлатена броня и шлем, с жълти ботуши и големи закривени шпори, яхнал лъскав черен жребец. Измъкна широка закривена сабя и посочи на юг.

— Ето го Бърдоквата и неговите дрипльовци! Нямаше нужда да ги търсим, те сами идват към смъртта си! Божовете са с нас, победата ще бъде наша!

Срещу тях, на широкото поле, северно от гората, вече израсна дълга и черна ивица. Пълководци и бойци сложиха ръце над очите си. Не, това, което идеше срещу им, не бяха пет или десет стотици. Не ще да бяха по-малко от петдесет пъти по сто...

Тогрул прехапа устни. Под склучените вежди зеленикавите му очи хвърляха искри. Обърна се към Таная и Богура, огледа поред всички нойони и багатури, които стояха пред частите си, и вдигна ръка:

— Ще ги бием! Пускайте широко конницата в средината на тая стан! Там ще да е самият Ивайло. Убием ли него и пъrvите му хора, свършено е с тях!

Оглушително засвириха пищялки и рогове. Бойците вдигнаха копия и криви саби и татарската конница препусна с диви викове. Предната част се разтегли като ветрило и се устреми право в центъра на стената от бойци, която идеше насреща им.

Знаменосците на Ивайло вдигнаха пъстри прятпорци и хоругви. Полето се огласи от песнопение. Когато неприятелят наближи, пехотата наведе копията си, а конниците около вожда измъкнаха тежките си мечове.

— Боже, съхрани! Укрепи десниците, помогни! — шептяха тихо мнозина от бойците. После по даден знак, водени от Кънчо, се втурнаха срещу налитащата орда.

Неприятелите препуснаха към тях. Но като че устремът им намаля... Защо в противника отсреща не настъпваше колебание? Многобройното войнство само ги нападаше ожесточено.

Конниците връхлетяха върху пешата войска, но тя не спря устрема си. Стотици копия се забиха в телата на подивелите коне. Рояци стрели свистяха във въздуха.

— А, а, а, а — дръж, бий! — гръмогласно ревеше селската войска. Войскарите удряха с мечове, режеха хвърлените аркани, мушкаха с копия, въртяха брадви и без страх налитаха върху ездачите, свличаха ги от конете, душеха ги и ги съсичаха. Кънчо, като се вряза в татарската конница, нанасяше страховни удари от всички страни.

Тогрул, който наблюдаваше битката от края на гората, кривеше от яд лице. Обърна се, размаха ръка и начело на последните запасни отряди напусна шубраците. В луд бяг те се втурнаха да помагат на своите. Приближаваха все повече и повече, нахълтаха сред полесражението. Цялата конница окуражена се вряза в гъстите редове на селяните.

Тогава далеч назад, от две страни, проторъбиха рогове. Ветрецът довея крясък, ужасяващ, смразяващ жилите. От изток и запад, иззад разлетите хълмове изникнаха и се спуснаха конни дружини и като ураган се втурнаха към нападателите. Едната дружина се водеше от Ивойло, а другата от войводата Стан.

Тогрул се обърна наляво, изви се надясно. Ужас скова лицето му. В този миг стрела го удари отстрани в гърлото. Понечи да извика, но от устата му бликна кръв и той рухна от коня.

Танай-бег като безумен гледаше. Опита се да даде знак за отстъпление, посочи на обкръжените гората. Но вече нямаше възможност за бягство. Конници и пешаци връхлитаха в кръг отвсякъде и с небивало ожесточение сечаха, удряха, премазваха...

Нито един татарин не остана жив.

* * *

В ранната утрин войнството вървеше на юг. Преминаха наблизо покрай крепостите Сухи дол и Пачево.

Ивайло повика Кънчо при себе си.

— Вземи малко конници и пешаци и върви! Докато ние се сражавахме, болярите Станчо и Василий мълчаливо наблюдаваха от кулите си и не изпратиха людете си да ни помогнат. Твърдините им да се сринат и изпепелят, а властелите — на дръвника! За предателите, които превиват гръб пред завоевателя, а грабят от беднотията, има само едно наказание — смърт!

Въстанилите селяни вървяха през набраздената с хълмове равнина към престолнината, към Царевград Търнов. Там, където трябваше да бъде сразен недостойният цар Константин Асен.

Начело на българската войска яздеше едър мъж в железни доспехи, малко приведен. Високият шлем скриваше лицето му до веждите. В светлите присвети очи на пълководеца се отразяваше синята ведрина на новия ден. Това бе Ивайло — първият българин, който очисти земята си от татарските нашественици, вождът на Първото селско въстание в Европа.

[1] Бакаул — висша татарска военна титла. ↑

[2] Темуджин — Чингиз хан. ↑

УДАРЪТ ПРИ СКАФИДА

„Неприятелите се срещнали при р. Скафида (дн. Факийска река, южен приток на Мандренското езеро — б.а.) и в завързалата се тук битка (1303 г.) византийците претърпели тежко поражение, като дали и извънредно много жертви.“

Според обичая си българите освободили пленените обикновени войници, а задържали само военачалниците. Тъй като след това успех от българското настъпление е могъл да бъде застрашен и самият Одрин, Михаил IX заповядал да се произведе нов набор на войски и за да ги въоръжи, бил принуден да превърне в злато и сребро скъпоценностите на жена си...“

Далеч на югоизток кръстосваха съгледвачи. След тях с тропот, звън на оръжие и грохот от тежките стъпки на пешаците се точеше войска. Подир тях скърцаха обозните коли, след които се низеха силуетите на ездачите от последния конен отряд. Покрай воинския строй припряно обикаляха с конете си дружинници и воеводи. Сред тях в мрака само по белия кон можеше да се разпознае предводителят.

Слънцето отдавна бе превалило на запад и мракът напред се сгъсти още повече. Отсечено прозвучаха разпоредби, за кратко време настана суетня. Започна се разтоварване и разпрягане на обозните коне, заразгъваха се палатки. В средината на лагера блеснаха борини. Бързо и сръчно войскари забиваха колци, развиваха въжета, опъваха царския шатър. И тогава изведнаж отекнаха викове. Между шатрите изтупуркаха заморени конници. Бяха троица, но от единия кон свалиха четвърти, здраво вързан с кожени кaiши. Заедно с царя, който бе още вън, те влязоха в току-що стъкменото походно жилище.

* * *

Час по-късно в шатъра на Теодор Светослав пламтяха факли и дебели восъчни свещи. Владетелят седеше на ниска столица, застлана

с кожи, и замислено оглеждаше насядалите край него военачалници, които тихо разговаряха. После, като почесваше рано посивялата си брада, вдигна искрящите си черни очи и заговори:

— Съгледвачите известиха, че врагът е съвсем близо, при южната страна до големия завой на реката. Доведоха пленник, който разказа важни неща... Начело на ромеите застанал Михаил — синът на василевса Андроник. Редом с него бил поставен и друг Михаил, а той е наш отдавнашен познайник — старият пълководец Михаил Глава Тарханиот, заклет враг на българския род. Войската се събрала най-напред при Виза, откъдето главните сили били отправени към нас. Но старицът се разболял и останал там. Незнайно защо във Виза останал и Михаил Палеолог. Той поверил силите на трети пълководец...

Игривите пламъци на свещите блеснаха със зловеща светлина в погледа на владетеля.

— Познайте кой утре ще предвожда врага против нас? — запита той с непривично хриплив глас.

Тишината в шатъра сега се нарушаваше само от съскането на факлите. Знатните, притихнали в напрегнато очакване, кръстосваха погледи със самодържеца. Те достатъчно добре бяха опознали този, който с желязна ръка управляваше държавата вече три пълни години с фанатичната амбиция — да освободи заграбените земи на Асеновци и да възвърне могъществото на България. И макар че повечето бяха убедени в неговата справедливост, все пак те тръпнаха пред непреклонната му воля и стихиен гняв. И нито за миг не забравяха, че той не бе пожалил мнозина заподозрени в разкол и измяна. И преди всичко — една картина, която никога нямаше да избледнее в съзнанието им... Денят, в който улиците и хълмовете на Търновград бяха почернели от народ, загледан към Лобната скала. Там бе изправен патриарх Йоаким, осъден като един от виновниците за татарското нашествие, което в 1292 лето доведе Смилеца на престола, а заедно с това и подчинението на България пред Ногая... Три гъсти редици вдигнати копия отделят в дъга скалата от Царевец... А зад осъдения — зловещата едра фигура на палача — брадат, със запретнати ръкави... Миг и многобройната тълпа потръпва от студен ужас. С развято от вята рaso Йоаким лети в пропастта и плесва в мътните води на Етъра... И воеводата Куман със свитък в ръце, който чете високо на множеството!

„.... Да се знае! За предателите няма да има милост, макар да са знатни властели или владици. Дошло е времето на честните и достойните! Само който иска да служи вярно, той ще живее и добрува на земята българска!...“

Светослав сгърчи лице в болезнен гърч.

— Не можете ли отгатна? — запита царят. — Или се страхувате да произнесете името му?... Войсил, братът на татарския слуга — царя Смилеца. Той ще води ромеите против своите братя!

Светослав изскърца със зъби, задиша тежко. Боляри и воеводи замряха в очакване. Дълбоката омраза към разколниците, към продажните велможи, забравили род и дълг, довеждаше понякога владетеля до полууда. И сега гневът му не закъсня да се излее с неудържима сила.

— Ето докъде се отива по пътя на предателството! Докъде води жаждата за власт на всяка цена! Докъде накрая стигат отстъпниците!

Пестникът на Светослав се стовари със страшна сила върху малката масичка отпреде му.

— Смърт, страшна смърт за изменника, за отстъпника! Милостта и щедростта ми няма да има граници за този, който би го заловил! А войската му утре ще смажем! Скафида не е голяма, но все пак ще ни помогне. С помитащ удар трябва да натикаме ромеите в ъгъла при големия завой на реката. От другата страна ще поставим стрелци, ето така...

Светослав плесна с ръце. Донесоха му сандъче, напълнено с влажен пясък. Царят започна да чертае с подострена пръчица. Всички се скучиха около него...

* * *

Сънят в лагера не продължи дълго тази нощ. Още по тъмно бе разбудена войската. И докато бойците под команда на малки и големи челници потягаха оръжието и конете и се построяваха в боен ред, напред бяха изпратени малки отделения конници и пешаци. Под закрилата на мрака те допълзяха до предните византийски постове и

успяха да унищожат повечето от тях. Други пешаци преминаха Скафид и се спуснаха надолу покрай източния ѹ бряг.

Малко време остана на ромеите да се пригответят, когато българската войска се надвеси над тях. Пронизително се извисиха сребристите звуци на тръбите, завиха рогове. Снишени над гривите, като шибаха свирепо конете си и забиваха шпори в хълбоците им, към ромейския стан полетяха верига копиеносци, следвани от нови и нови вълни.

Вдигнали гора от копия, изпъстрена с многобройни знамена и хоругви, срещу тях в набързо построени успоредни клинове, се люшнаха византийските тагми.

Първата българска верига се разби в неприятеля и ездачите се пръснаха встради. Но след тях с наведени копия връхлетя втора стена от конници. След нея следваха нови два реда, в средината на които, заобиколен от отбрани бойци, от глава до пети в желязо, препускаше Теодор Светослав.

Остриетата на византийския боен ред бяха прекършени. С гърьмогласен боен вик се понесе българската пеша рат. Стотици и хиляди едри планинци с исполински мечове и секири и тежки боздугани в ръце заляха полесражението след последните конни вериги. В грозен водовъртеж се забърка вражата войска, обсипана със стрели и къси копия, разкъсвана от удари и немилостива сеч от всички страни.

— Бий, трепи ромеца! Удряй, смърт, смърт! — ревяха войскарите.

— Гонете кучето Войсила, отстъпника! — мощно викаха дружинниците.

— Хиляда перпера за главата на изрода, две хиляди — за жив! — гърьмовито крещяха воеводи.

Превърната в безредна паплач, византийската войска бягаше стремглаво през реката. Конни и пеши ромеи, като тичаха и се биеха помежду си, затънали до кръста във вода, хълзгайки се и падайки, бягаха ужасени. Но на източния бряг те бяха обсипани с облаци стрели отвсякъде. Вдигнали щитовете си, със смелост, породена от отчаянието, отделни ромейски части си пробиваха път в луд бяг на югоизток. Малък отряд от архонти и елитни бойци в блестящи доспехи успя да премине сред първите. Там беше предателят, изменникът на

башината кръв. Войсил препускаше, забил пети в слабините на арабския си кон, с позеленяло от ужас лице... Но конните български отряди пресичаха вече от две страни реката и затваряха в обръч остатъците от бягащата неприятелска войска...

Малцина ромеи отърваха кожата си и се спасиха от плen. Успя да се спаси и Войсил. Този, който наедно с брата си Радослав бе започнал престъпна борба с всички средства против родината си, в угода на сляпото си властолюбие.

* * *

Край р. Скафида, на мястото, където беше ромейският стан, войската на българите бе построена в прави редове по дружини и полкове. Многобройни червени и зелени пряпорци трептяха на вътъра над главите на бойците, полюшваха се и грееха на слънцето златовезани хоругви. Теодор Светослав, яхнал бял кон, в златна ризница, с развята плащеница, придружен от първите пълководци, премина покрай воинските редове, възви и спря коня в средината. Измъкна меча си и го вдигна високо.

— Славни бойци на земята българска! — проеча гласът му. — С вашите юначни дела, с вашата пролята кръв вие възкресихте славата и честта на българската земя. По нашия победен път отново добиха свобода отнетите след Йоан Асен земи. Отново пряпорецът на дедите се развява над крепостите Несебър, Русокастро, Созопол и Агатопол, отново Дъбилин^[1] е в български ръце! Затова заслужено е да бъде вечна паметта на тези, които загинаха от вражеско оръжие, а на вас, живите — слава!

Дружен вик от хиляди гърла: „Слава, слава!“ се изригна над воинското множество, а вътърът го поде и понесе към безбрежните черноморски простори. Столици и хиляди копия забълъскаха в земята, мечове заудряха върху щитовете страшно и заканително.

* * *

Теодор Светослав стискаше до болка дръжката на блесналия на слънцето меч. И гледката на ликуващите, окрилени от победата бойци сякаш започна да избледнява пред замъгленията му от влагата взор. На нейно място възкръсваха една след друга сцените на жестоката борба с властолюбците, разкъсали българската държава, с изменниците, които протягаха хищни ръце към осакатеното царство: узурпаторът Чака — синът на татарския владетел Ногай, Михаил — син на византийката Мария и Константин Асен, вдовицата на Смилец и неговите братя, патриарх Йоаким и съмишлениците му... И мисълта за борбата, която предстоеше да поведе с двуличната игра на чичо си Елтимира, откъснал от държавата Крънското деспотство, южно от Хемската планина... Неуморима енергия и стоманена твърдост бе нужна на Теодор Светослав, за да отстрани надвисналите над държавата злочестини. Тази държава, възкръснала подобно на птицата Феникс из пепелищата след татарските и ромейските нашествия, която той трябваше да направи добруваща и силна. Такава, каквато я бяха завещали на поколенията Асеновци — несломимите вождове на Втората българска държава.

* * *

В сключния с Византия мир през 1307 година империята признала правата на Светослав над възвърнатите от него земи. През зимата на същата година била сключена търговска спогодба за доставка на голямо количество българско жито в Цариград, застрашен от глад след опустошителните войни. Възстановени били търговските отношения с Венеция.

През втората половина на Светославовото царуване, след смъртта на Елтимир, Крънското деспотство било включено изцяло в границите на българската държава.

Във времето на забележителния организатор, пълководец и прозорлив държавник Теодор Светослав в състава на Търновското царство се намирала и цяла Южна Бесарабия до река Днестър. Тези земи като бивше владение на Ногай, след премахването на неговия син Чака в Търново, минали под властта на българския владетел.

Царуването на Теодор Светослав е първата светла страница след шест десетилетия упадък, последвал след смъртта на Иван Асен II. Като резултат от мъдрата Светославова стопанска политика страната закрепнала вътрешно, народът се успокоил и заработил в мир.

[1] Дъбилин — Ямбол. ↑

Издание:

Красимир Методиев Панов
Заветът на Санчилх

Рецензенти: проф. Иван Дуйчев, ст.н.с. Геновева Цанкова-Петкова

Зав. редакция: Колинка Исова

Редактор: Бети Давидова

Художник на корицата и илюстрациите: Георги Шуменов

Художник-редактор: Теодора Вълканова

Технически редактор: Драга Бонева

Коректор Стефка Прокопова

Код: 01 9531422211/0622-8-82

Българска. Издание I.

Дадена за набор на 19.IV.1982 г. Подписа за печат на 12.XI.1982 г.

Излязла от печат на 30.XI.1982 г.

Формат 84×108/32. Печатни коли 7. Издателски коли 5,88. УИК 5,35. Тираж 16000 + 105. Поръчка №963. Цена 0,44 лева.

Държавно издателство „Народна просвета“ — София, 1982

Държавна печатница „Георги Димитров“ — Ямбол

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.